

Tartu Ülikool
Loodus- ja tehnoloogiateaduskond
Ökoloogia ja maateaduste instituut
Geograafia osakond

Bakalaureusetöö inimgeograafias

Peipsiääre religioonigeograafia vene vanausuliste levikualal
Reili Tooming

Töö juhendaja: PhD Taavi Pae

Kaitsmisele lubatud:

Juhendaja:

Osakonna juhataja:

Tartu 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. TEOREETILINE SISSEJUHATUS	5
2. ANDMED JA METOODIKA	8
3. RELIGIOONIDE KUJUNEMINE PEIPSI PIIRKONNAS	10
3.1 Religioonide kujunemine Peipsi piirkonnas	10
3.2 Peipsiäärsed kirikud ja palvelad	15
4. TULEMUSED	19
5. ARUTELU	24
KOKKUVÕTE.....	32
SUMMARY	34
KASUTATUD KIRJANDUS.....	37
LISAD	40
Lisa 1. 2000. aasta rahvaloenduse usu küsimust sisaldav isikuankeet	40
Lisa 2. 2011. aasta rahvaloenduseusu küsimust sisaldav isikuankeet	41
Lisa 3. Varnja vanausuliste palvemaja.....	42
Lisa 4. Kasepää vanausuliste palvemaja.....	43
Lisa 5. Suur-Kolkja vanausuliste palvemaja	44
Lisa 6. Väike-Kolkja vanausuliste palvemaja	45
Lisa 7. Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku Nina Jumalaema Kaitsmise kirik	46
Lisa 8. Alatskivi kirik	47
Lisa 9. Kallaste vanausuliste palvemaja	48
Lisa 10. Kodavere kirik	49
Lisa 11. Kükita vanausuliste palvemaja	50
Lisa 12. Raja vanausuliste kirik.....	51
Lisa 13. Püha Imetegija Nikolause Moskva patriarhaati Mustvee õigeusu kiriku	52
Lisa 14. Mustvee vanausuliste kirik	53
Lisa 15. EELK Mustvee koguduse kirik	54
Lisa 16. Mustvee Halastuse ja Püha Kolmainsuse Ainuusu kirik	55
Lisa 17. Mustvee Betaania koguduse palvemaja.....	56

SISSEJUHATUS

Eesti on usuliselt mitmekesine maa ning Eesti ühiskond koosneb peale erinevatest rahvustest inimeste ka erineva usulise taustaga inimestest. Eesti usuline mitmekesisus on suurenenud olulisel määral alates iseseisvuse taastamisest. Selle põhjuseks on olnud religiooni valdkonna vabanemine riikliku kontrolli alt, mis oli iseloomulik nõukogude perioodile. Samuti ka vabaturu kujunemine usumaastikul, mis tähendab, et igal usutraditsioonil või selle esindajal on võimalus ühiskonnas tegutseda ning endale järgijaid leida (Ringvee 2011).

Bakalaureuse töö teema „Peipsiääre religioonigeograafia vene vanausuliste levikualal“ valisin süvendatud teadmiste saamiseks Peipsi piirkonna usunditest, elanikkonna usulisest kuuluvusest ning omapoolse seotusega selle piirkonnaga.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida religioonide rolli Peipsi piirkonnas, toetudes kahe viimase rahvaloenduse andmetele.

Püstitatud eesmärgi saavutamiseks on vajalik täita järgmised uurimisülesanded:

- anda ülevaade Peipsi piirkonna usundite kujunemisest
- anda ülevaade kirikute ning palvelate paiknemisest Peipsi piirkonnas
- analüüsida Peipsi piirkonna viimase kahe rahvaloenduse usulise kuuluvuse andmeid
- võrrelda Peipsi piirkonna usulise kuuluvuse andmeid teiste Eesti piirkondadega

Bakalaureuse töö on jaotatud kaheks peatükiks, kus esimese peatüki moodustab teoreetiline ning teise empiirilise peatükk ja kumbki peatükk jaguneb alapeatükkideks.

Bakalaureuse töö esimeses peatükis käsitlen religioonide kujunemist lähtuvalt ajaloolises-geograafilisest aspektist. Bakalaureuse töö andmed põhinevad teemakohasel kirjandusel, kus on käsitletud Peipsi äärset piirkonda ning erinevaid religioone. Samuti kasutatakse töös varasemaid uuringuid ning teadusartikleid.

Bakalaureuse töö empiirilises peatükis keskendun usulise kuuluvuse muutuste analüüsile, mida teostan Statistikaameti viimase kahe rahvaloenduse andmete põhjal. Statistikaameti andmebaasist kasutan analüüsi tegemiseks usklike arvu valdades ning Mustvee ja Kallaste linnas. Esmalt leian töös käsitletavad vallad ning seejärel usklike arvu nendes valdades ja linnades.

Eestis on oma koht paljudel kristlikel ning kristlusepõhistel usutraditsioonidel, millest erilise rühma

moodustavad tugevalt rahvusliku identiteediga seotud usutraditsioonid. Selliste usutraditsioonide hulka kuuluvad peamiselt Peipsi järve rannikul elavad tugeva omakultuuriga vene vanausulised (Ringvee 2011).

Peipsi piirkonna vene elanikkond on omapärane etniline rühmitus, sest kõrvuti elavad traditsiooniliselt nii vene õigeusu kirikusse, kui ka vene vanausuliste hulka kuuluvad, kuid ühtset vene keelt kõnelevad inimesed. 19. sajandi II poolel hakkas piirkonna külades suurenema ka eestlastest asurkond (Kultuuriministeerium 2009).

Tänu vene elanikkonna ning eestlaste kooselamisele ja erinevate konfessioonide tunnistamisele Peipsi piirkonnas, on Peipsimaa kultuuripärand vaheldusrikas ja mitmekesine. Uskude paljususe tõttu on Peipsimaal väga palju erinevaid kirikuid (Peipsimaa Turism MTÜ 2013).

1. TEOREETILINE SISSEJUHATUS

Religioonigeograafia on inimgeograafia haru, mis uurib religioonide teket ning nende levikut. Inimgeograafia rõhutab, et igas sotsiaalteaduste poolt uuritud struktuuris ja protsessis on ruumiline aspekt. Inimgeograafia osana soovib religioonigeograafia salvestada religioosseid fenomene ja protsesse, kirjeldada, selgitada ja mõista neid ning lõpuks kindlaks määrata selle mõjutegurid. See pole pelgalt ajalooline lähenemine. Geograafia vaatab olevikku ja püüab selgitada oma ruumilise dimensiooni fenomeni (Henkel 2005).

Religioonigeograafia sai alguse prantsuse geograafi Pierre Deffontaines'e eestvedamisel, kes huvitus religiooni ja maastike vahelistest kultuurilistest seostest. Samuti nägi ta religioosseid fenomene tähtsate faktoritena kultuuriliste elementide hulgas, mis andsid antud piirkonnale omase kultuurilise maastiku. Religioosne mõju asualade tüüpide kujunemisele, surma, pühade paikade ja religioosse liikuvuse geograafilised ilmingud ning selle demograafilised mõjud olid näited religiooni, geograafilise dimensiooni ja kultuurimaastike tihedast omavahelisest seosest (Deffontaines 1953).

Religioonigeograafiat klassifitseeritakse üldiselt traditsioonilise kultuurigeograafia valdkonda kuuluvaks, milles peamine tähelepanu on pööratud religioosete institutsioonide ruumilisele olemusele ning nende materiaalsetele omadustele (Sopher 1967, Levine 1986). Teiseks valdkonnaks religioonigeograafia kõrval on religioosne geograafia.

Traditsioonilise kultuurigeograafia temade hulgas on sätestatud religioonigeograafia nelja peamise teema piires: usulahugeograafia (religiooni kohalike, rahvuslike ja globaalsete mustrite statistiline ja kartograafiline analüüs), palverändlus, religioonid ja keskkond ning piirkonnad (Stump 1986, Petri 1997).

Religioonigeograafia tegeleb vähem religiooni endaga kui selle sotsiaalsete, kultuuriliste ja keskkondlike seoste ja mõjudega. Religioonigeograafia vaatleb religiooni kui inim-institutsiooni ja uurib selle suhteid erinevate inimeste või füüsiliste asukohtadega (Petri 1997). Religioonigeograafia uurib spetsiifilist laadi geograafia tavasid, mida on hakatud seostama religiooni ja pühaduse ajalooliselt kujunevate märkidega. Selle eesmärk on uurida neid tavasid, märke ja vaidlusi, mis nende ümber spetsiifilistes kohtades ja ruumides tekivad. Ivakhiv (2006) toetab ideed, et pühadusi ja religioosseid asju peaksid uurima geograafid, et saada teada kuidas fenomenid üle geograafiliste ruumide jaotuvad.

Religioosne geograafia keskendub religiooni rollile, kuidas religioon kujundab inimese nägemusi maailmas ja inimkonna kohast selles. Selle peamine huvi on teoloogia ja kosmoloogia roll universumi geograafiliste dimensioonide interpretatsioonides. Religioosne geograafia on suunatud metodoloogiliselt rohkem antropoloogia või religiooni uuringute poole. Religioosne geograafia tegeleb ka pühapaikade kujunditega inimese loodud religioossetes ja kultuurilistes kohtades, maastikel ja keskkondades nagu kloostrid ja teised vaimsed keskused (Petri 1997).

Kultuurilistesse maastikesse on religioon oma jälje jätnud iseloomulike arhitektuuristiilide kaudu (Pae *et al.* 2010). Maastiku interpretatsioon kui kultuuriprodukt nõuab arusaamist sellest, kuidas inimesed tõlgendavad väärtusi ja uskumusi arhitektuurilistesse vormidesse, samuti sellest kuidas nende uskumused ja väärtused muudavad nende ruumikasutust (Park 1994). Nähtavaid religioosseid elemente käsitletakse üldiselt kohalike maastike ja kultuuriliste piirkondade geograafiliste uuringute sees, kus religioosset dimensiooni ja selle väärtust nähakse kui kultuurilise identiteedi tähtsat faktorit, et rõhutada nii nähtavaid artefakte (pühapaigad või surnuaiad) ja laiemaid mõjusid mis religioossetel dimensioonidel on kohalikus sotsio-kultuurilises kontekstis (Petri 1997).

Pühakohad ja vaimse tähendusega kaetud maastikud on alati olnud geograafiliste uuringute osad. Pühapaikade füüsiliste omaduste kaardistamise kõrval on geograafid vaadelnud nende kultuuriliselt piiritletud sümboolseid tähendusi. Seega nende uuringute sisu on sisaldanud püha tähendust omavaid looduslikke elemente, inimese loodud kultuspaiku ja religioosseid keskusi (Petri 1997).

Uurides religiooni ja „pühasid kohti“ ei saa teadlased lähemalt uurimata jätta asukoha küsimust ja teisi ruumilisi faktoreid. Mitmed uuringud keskenduvad sellele, milline on religioossete ehituste tähendus inimese identiteedile ning milline on uskliku ruumiline käitumine (Henkel 2005).

Sõna usklik võib tähendada näiteks usuliikumistesse kuulumist, uskumist kiriku tõdedesse ja usuliikumise moraalse elu normide jälgimist. Usklikuna iseloomustame inimest, kes on jumalakartlik ja usub üleloomulikku. Siiski see, et inimene võib uskuda Jumalat, ei tähenda veel, et ta oleks koguduse liige või peaks ennast usklikuks. Leidub ka neid, kes käivad tihti kirikus, usuvad Jumalat, kuid ei jälgi usuliikumiste poolt seatuid moraalseid norme. Nii võib vaid tõdeda, et isiku usklikkuse defineerimine või määramine on mitmetahuline protsess (Liiman 2001).

Usklikkuse all mõeldakse usule omast kommet, toimetust või uskumist, mistõttu usklikkus võib väljenduda usuna, tundena või toiminguna. Raskusi on tekitanud küsimus, kuidas mõõta usklikkust? Tänapäeva religioonisotsioloogias räägitakse dimensioonidest, mis tähendavad, et usklikkust võib mõõta kui jagatakse usklikkus erinevateks usulisteks dimensioonideks. (Liiman 2001).

Rodney Starki ja Charles Y. Glocki usklikkuse dimensioonide teooria järgi võib usklikkust jagada neljaks: uskumise dimensioon selgitab inimeste uskumist kristlikesse ja mittekristlikesse nähtustesse; riiuste dimensioon koosneb privaatsest usuharjutamisest (näiteks palvetamine) ja avalikust usuharjutamisest (näiteks jumalateenistustest osalemine); institutsionaalne dimensioon näitab, milline on vastanute side ja suhtumine kirikusse või usuliikumistesse; tagajärgede ehk tulemuste dimensioon selgitab, kuidas vastanud suhtuvad erinevatesse tegudesse (Liiman 2001).

Inimese usklikkus ei ole üheselt mõõdetav. Iga inimese usklikkus on ainulaadne ja elu jooksul muutuv. Usul on kolm uuritavat ulatust: usulised tõekspidamised, usuline toimimine, ning usulised kogemused. On inimesi, kes usuvad Jumalasse, teised usuvad vaimu või elu juhtivat jõudu ning osad ei usu kumbagi (Nuga 2013).

Religiooni on uuritud geograafia uuringutes erinevalt. Eristatakse kaht vastandlikku lähenemist keskkonna kujundamine/vormimine religiooni mõju all ja religiooni kujundamine keskkonna mõjude all. Uuringud, kuidas geograafid on senini religiooni fenomeni uurinud on pigem religiooniteaduste vaatenurgast lähtuv, kui religioonilis-sotsioloogilise lähenemise kaudu, mis on rohkem teorial põhinev (Henkel 2005). Petri (1997) järgi on religioosel fenomenil ja selle ilmingutel uuritavates piirkondades, kohtades ja maastikel pikk traditsioon inimgeograafia valdkonna sees. Seega võib öelda, et religioonil on läbi ajaloo olnud oma koht geograafilistes uuringutes.

2. ANDMED JA METOODIKA

Küsimus usu (religiooni) kohta on vajalik, et saada teavet Eesti elanike usulise kuuluvuse kohta. Usu küsimus aitab välja selgitada, kas suhtumine religiooni on aja jooksul muutunud (näiteks kas noorema põlvkonna suhtumine usku erineb varasemate põlvkondade omast). Loendus on ainus võimalus koguda infot, missugune on traditsioonilisest kristlusest erinevate religioonide levik tänapäeva Eestis. See võimaldab kavandada programme eri religioonide ja kultuuride arengu toetuseks (Statistikaamet 2014).

Usu küsimusele vastamine rahvaloenduse ajal oli vabatahtlik. Küsimused kahe rahvaloenduse ajal olid erinevad. 2000. aastal küsiti inimestelt "milline on Teie suhe religiooni (usku)?" Vastusevariante oli viis, kindlat usku tunnistav, usu suhtes ükskõikne, ateist, ei oska vastata, ei soovi vastata. Kindlat usku tunnistava isiku puhul tuli vastata ka järgnevale küsimusele, kus tuli valida kaheksa variandi (luterlus, õigeusk, baptism, katoliiklus, nelipühilus, metodism, adventism või islam) hulgast üks või kirjutada lahtrisse muu usk, mida tunnistatakse (vt Lisa 1).

2011. aasta rahvaloenduse käigus küsiti inimestelt "kas nad peavad omaks mõnda usku (religiooni)?" Vastusevariante oli kolm (jah, ei, ei soovi vastata). Järgmisena küsiti usu tüüpi, kus oli kolm vastusevarianti (luterlus, õigeusk, muu usk, mis tuli punktiirile kirjutada) (vt Lisa 2). Peab omaks mõnda usku märgiti isiku puhul, kes peab omaks mõnda usku (usutunnistust/religiooni). Liikmeks olek kirikus või koguduses ei olnud seejuures vajalik. Samuti ei olnud tähtis, kas isik on ristitud ja kas ta käib regulaarselt kirikus või kuulub mõne muu mittekristliku ühenduse liikmeskonda. Inimesi, kes ei soovinud vastata religiooni küsimusele oli 14% kogu rahvastikust. Usu küsimusele said vastata inimesed alates 15. eluaastast. Usu tüüpe on väga palju erinevaid, kuid Peipsi piirkonnas domineerivad kolm peamist usutüüpi, milleks on luterlus, õigeusk ning vanausk. Vanausuliste vastustes oli eraldi välja toodud Eesti vanausulised (st Eestis elavad vanausulised) ja Vene vanausulised, liitsin need analüüsi tegemiseks kokku.

Töö empiirilises osas kasutan kvantitatiivset uurimismeetodit, mis võimaldab teha järeldused usulise kuuluvuse muutuste kohta. Lisaks võrdlen Peipsi piirkonna usklike arvu teiste Eesti valdadega, et teada saada, kas vanausuliste levikuala on religioossem või olulisi muutusi võrreldes teiste valdadega pole.

Töö piirkonnaks valisin vanausuliste levikuala (Varnjast-Mustveeni), kus töös käsitlen järgnevaid valdasid ja linnasid: Peipsiääre vald, Alatskivi vald, Pala vald, Kasepää vald, Kallaste linn ja

Mustvee linn. Piirkonna valisin seetõttu, et koos elavad eestlased ja venelased on moodustanud omapärase piirkonna erinevate konfessioonidega. Erinevatel usutüüpidel on Peipsi ääres väga palju palvelaid ning kirikuid. Vanausuliste suuremad kogudused lisaks töös kajastuvale piirkonnale asuvad Piirissaarel ja Beresjes. Bakalaureuse töö maht ei võimalda käsitleda kogu Peipsi rannajoont ning seetõttu on valitud töösse lõik Varnjast Mustveeni, kus on konfessioonide kooseksisteerimine kõige mitmekesisem.

Analüüsi teostasın kasutades Microsoft Exceli andmetöötlusprogrammi. Kaartide koostamisel kasutasın ArcGIS 10.2 tarkvara. Andmeanalüüsi tulemused esitasın tabelitena (arvandmed) ja joonistena (kaardid).

Pildid palvelatest ja kirikutest lisade osas on töö autori tehtud.

Lisaks rahvaloenduste andmetele intervjueerisin lisainfo saamiseks EELK Mustvee Koguduse õpetajat Eenok Haamrit.

3. RELIGIOONIDE KUJUNEMINE PEIPSI PIIRKONNAS

3.1 Religioonide kujunemine Peipsi piirkonnas

Kõige levinum religioon Eestis on kristlus. Nagu kõik suured religioonid jaguneb ka kristlus paljudeks harudeks. Kaks kõige suuremat kristlikku traditsiooni Eestis on luterlus ja õigeusk (Тартуский...III 2012).

Esimene kokkupuude vene õigeusuga toimus Eesti Vabariigi territooriumil balti-soomlaste hulgas arvatavalt 11. sajandil. Oletatavalt samal ajal tuli vene õigeusk ka Pihkva oblastis asuvale Setumaale, kuhu asusid elama venelased. See on territoorium, mis praegu on jagatud Eesti ja Venemaa vahel. Arvatavasti on esimene õigeusu kirik ehitatud Tartusse 11. sajandil vene vallutajate poolt. Kõige vanemad kirikud, mis siiani säilinud, on seotud setude ja eestlastega ning on ehitatud 14.–17. sajandil. Need kirikud asuvad Venemaale kuulvas Setumaa osas Pihkva oblastis. Liivi sõja ajal (1558–1583) ehitati pidevalt kirikuid juurde nii Tallinnasse, Tartusse, Setumaale ja teistesse Eesti piirkondadesse. Seoses vene elanikkonna pika ajalooga Virumaal, levis selles piirkonnas vene õigeusk üsna varakult (Тартуский...III 2012).

Lõuna-Eestis ning Põhja-Lätis hakkas õigeusk laiemalt levima 1840. aastatel (usuvahetusliikumine) Vene riigivõimu vahetel toetusel. Kuni 1845. aastal puhkenud õigeusku siirdumiseni Lõuna-Eestis oli õigeusk Eestis seotud eeskätt siinsete venelaste ja setudega, samuti Ida-Virumaa nn poluvernikutega. Kogudused olid Moskva patriarhaadi alluvuses. 1917. aastal moodustati kogudustest piiskopkond ning 1920. aastal sai õigeusu kirik Eestis autonoomseks. 1923. aastal lahutati Moskva alluvusest, kuid 1945. aastal allutati õigeusu kogudused uuesti sunniviisil ja kanoonilist korda eirates taas Moskvale – Vene Õigeusu Kiriku Eesti ja Tallinna piiskopkonnana. Eesti Apostlik Õigeusu Kirik (EAÕK) jätkas tegevust paguluses. 1993–96 taastas EAÕK oma tegevuse ja eraldus Moskva alluvuses tegutsevatest kogudustest, 84-st Eesti õigeusu kogudusest hõlmab EAÕK 54 (Eesti Entsüklopeedia 2013).

Peipsi äärde rajasid oma küla vene õigeusklikud 17. sajandil praegusesse Nina külla. Nina küla on tänini säilinud vanim venelastest õigeusklike küla Peipsi läänerannikul (Moora 1964). Kiriku rajamise ajaks oli see ainus peaaegu puhtalt õigeusklike küla peamiselt vanausuliste piirkonnas. Sinnamaani olid piirkonna vähesed õigeusklikud olnud ilma oma kirikuta. Nina kogudus rajati 1824. aastal ja kirik ehitati aastatel 1824–1828 (Tohvri 2004). Teine vene õigeusklike kirik rajati Peipsi piirkonnas Mustveesse 1839. aastal (Plaat 2011).

Luterlus

Kristlik kultuur on meie maal juba sajanditevanune ja kirik on selle aja jooksul läbi teinud pika arengu. Eestlaste esimesed kokkupuuted ristiusuga on enam kui tuhat aastat vanad, organiseeritud kiriklik tegevus algas siiski alles 13. sajandil, mil Eesti aladel oli kolm piiskopkonda: Tallinna, Tartu ja Saare-Lääne. 15. sajandi lõpuks oli Eestis 94 kirikukihelkonda ja 15 kloostrit (EELK 2012).

Luterlik reformatsioon 16. sajandil tegi võimalikuks eestikeelsed jumalateenistused. Vennastekoguduse tegevuse tulemusena võis 19. sajandi lõpul tõdeda, et vormilisest kiriklikkusest oli saanud sisuline jõuallikas, kust lähtuv vaimulik elukäsitlus oli saanud kristliku elu kandjaks (EELK 2012).

Veel enne Eesti Vabariigi väljakuulutamist loodi 1917. aastal iseseisev luterlik kirik riigist lahutatud vaba rahvakirikuna, esimeseks piiskopiks valiti 1919. aastal Jakob Kukk. Järgnenud kümnenditel oli kirikul oluline osa rahva vaimsuse kujundamisel. EELK õitseajaks võib lugeda 1930. aastate lõppu, mil luteri kiriku liikmeteks loeti ligi 80% elanikkonnast (Jürgenstein *et al.* 1999).

Kiriku olukord halvenes nõukogude okupatsiooni tõttu. Repressioonide käigus püüti kirikut oma huvides ära kasutada. Püüti vähendada kiriku mõju ühiskonnale, kuid kiriku liikmeid püüti ühiskonna suhtes lojaalsena hoida. Täielik riigivastasus oleks saanud kirikule saatuslikuks (Jürgenstein *et al.* 1999).

1980. aastate teisel poolel surve kirikule vähenes, seoses rahvusliku ärkamisega suurenes kiriklike talituste arv. Siiski ei sidunud enamik inimestest end kirikuga (Jürgenstein *et al.* 1999).

Peipsi piirkonnale esimene lähim luteriusu kirik ehitati Tormasse. Lisakirik Torma-Lohusuu kihelkonda ehitati Lohusuisse ning kolmas kirik ehitati Mustveesse 1877–1880. aastatel (Haamer 2014).

Vanausuliste koguduste kujunemine Varnjast Mustveeni

17. sajandil, mil Eestimaa oli osa Rootsi suurriigist, tulid vanausulised Eestisse pakku. Selle põhjuseks oli Venemaal toimuv usureform patriarh Nikoni eestvõttel (Morozova, Novikov 2008). Esimesed vanausulised tulid Venemaalt Põhja-Eestisse Narva lähistele 17. sajandi lõpus (Ponomarjova, Šor 2006).

Suurem kogukond vene vanausulisi põgenesid Venemaalt Poola, kuid sõdurid järgnesid neile ka sinna ning tagakiusamine usureformi tõttu ei lõppenud (Haamer 2014). Poolast liikusid

vanausulised põhja poole jõudes 18. sajandi alguses Räpina piirkonda. Seal tegutses mõnda aega vanausuliste kogukond ja klooster (Peipsimaa Turism MTÜ 2013). Veidi rahulikumaks muutus põgenevate vanausuliste elu siis, kui nad jõudsid põhja poole Emajõe kallast, sinna sõdurid ei järgnenud ning vanausulised said ennast kaluriküladesse sisse elada (Haamer 2014). Esimesed vanausuliste püüasualad Peipsi läänerannikul rajati allikate kohaselt juba 1730. aastate lõpul (Berg, Kulu 1996). 18. sajandil olid Peipsi läänekalda külad veel valdavalt eestlaste külad, kuid 18. sajandi lõpupoole kujunesid mitmest senisest segaelanikkonnaga külast (Mustvee, Kallaste, Varnja jt) ülekaalukalt vene elanikkonnaga külad ja seda peamiselt vene vanausuliste juurdevoolu tõttu (Plaat 2011).

Peipsiäärsed vanausulised – kes nad siiski on? Religioossed dissidendid, sektandid või juurtega rahvas. Vanavenekultuuri enklaav või jooksikutest talupoegade ja tagaotsitavate vanausuliste asum? Kindlat vastust neile küsimustele pole siiani leitud (Тартуский...I 2012). On teada, et nad jagunevad pomoorlasteks ehk nn leebe vanausu esindajaiks ja fedossejevlasteks ehk range vanausu pooldajaiks. Pomoorlased ehk abielulised bespopoovetsid – ümberristijad, on vanausu lahk, mis kujunes välja Valge mere lõunaranniku (Pomorje) vanausuliste kloostrites ja on levinud Baltimaades, Lääne-Siberis, Uuralis, Kesk-Volgamaal, Donimaal, Ukrainas ja Valgevenes. Fedossejevlaste haru rajajaks peetakse Novgorodist pärit Feodossi Vassiljevit (Peipsimaa Turism MTÜ 2013).

Nikolai I valitsusajal teostati vanausuliste suhtes valitsuse survepoliitikat nii Sise-Venemaa kubermangudes kui ka Baltikumis (Ponomarjova, Šor 2006). 1826. aasta ukaas keelas vanausuliste palvemajade taastamise ja uute ehitamise. Algas vanausuliste järjekordne tagakiusamine võimude ja õigeusu kiriku poolt. 1830. aastate alguses jõudis karmide repressioonide laine ka Peipsimaale, sh Kükita külla. 1832. aastal rekvireeris riigiametnike komisjon Kükita koguduse kirikuraamatud, ikoonid, kirikuriistad ja kirikukellad. 1837. aastal pitseeriti Kükita palvemaja kinni, sellesse jäi hoiule mitu suurt ikoonidega kirstu. Kükita vanausulised esitasid korduvalt võimudele palveid avada palvemaja ning tagastada äravõetud varad. Ent siseministeeriumi otsusega 1846. aastal palvemaja hoopis lammutati (Plaat 2012).

Pärast Nikolai I surma vanausuliste olukord mõnevõrra paranes, ent palvemajad olid jätkuvalt poolillegaalsed. 1860. aastatel kasutasid vanausulised ära valitsuse liberaalsemaks muutunud poliitikat ning hakkasid püstitama uusi palvelaid, kuid valitsus seadustas nende ehitamise ja remondi alles 1883. aastal. Sel perioodil uuendati Tartu, Kallaste, Kasepää, Raja ja Kükita palvemajad (Ponomarjova, Šor 2006).

Vanausuliste olukord paranes veelgi 20. sajandi alguses kui võeti vastu mitu usuga seotud seadust.

Esiteks, 17. aprillil 1905. aastal vastu võetud usuvabaduse seadus ning 17. oktoobril 1906 seadus vanausuliste koguduse asutamise korra kohta (Ponomarjova, Šor 2006).

Siiski kogesid vanausulised ka Eesti Vabariigi ajal tagakiusu. Pahameelt põhjustas siseministri 1935. aasta korraldus minna üle uuele kalendriale. Vanausulised keeldusid jumalateenistusi läbi viimast Eesti Apostlik- Õigeusu Kiriku poolt järgitava uue kalendri järgi. Keeld pidada kirikupühi vana kalendri järgi viis suhted võimudega nii teravaks, et 1935. aastal vanausuliste palvemajad suleti ja osa vaimulikke saadeti sisuliselt asumisele (Plaat 2012).

Eesti vanausuliste arenguloos toimus muutus 1920. aastal kui Eesti Vabariik ja Nõukogude Venemaa sõlmisid Tartu rahulepingu. Tänu sellele lepingule olid vanausulised võrdõiguslik rahvus- ja konfessionaalne rahvus. Vanausulised said esmakordselt õiguse osaleda parlamendivalimistel (Ponomarjova, Šor 2006). Ligi 20 aasta jooksul toimus 14 üle-Eestilist vanausuliste kongressi. 1926. aastaks vastavalt Eesti Vabariigi uuele seadusele ühingute kohta toimus 12 vanausuliste koguduse registreerimine – Tallinnas, Tartus, Mustvees, Kallastel, Rajakülas, Kolkjas (kaks), Kasepää, Kükital, Piirikülas ja Saarekülas (Ponomarjova, Šor 2006).

1930. aastatel avaldasid vanausulised suurt mõju Peipsi rannikualade vene elanikkonnale, kuid vaatamata sellele räägiti iga-aastastel vanausuliste kongressidel murettekitavast traditsioonilise elulaadi muutumise tendentsist (Ponomarjova, Šor 2006). Oluliseks sai tavade ja usu säilitamiseks kasutusele võetud abinõud, et äratada nooremas põlvkonnas huvi oma juurte vastu.

1930. aastatel ulatus vanausuliste arv Peipsi-äärsetes külates 7000–8000 inimeseni, lisaks elas vanausulisi ka Tallinnas ja Tartus ning mujalgi (Berg, Kurs 1998).

Vanausuliste elu muutus oluliselt raskemaks 1940. aastal Nõukogude võimu kehtestamisega ning 1941.–1944. a Saksa okupatsiooniga. Osa vanausulistest langes repressioonide ohvriks, nende majad riigistati, algas ründav usuvastane propaganda nii Eesti venekeelses pressis kui kohapeal. Peipsimaal moodustati võitlevate ateistide rühmitusi. 1940. aastal küüditati vanausuliste perekondi Siberisse. Teise maailmasõja algul evakueeriti mõned vanausuliste perekonnad NSVL tagalasse. Osa sakslaste poolt okupeeritud aladele jäänud vanausulistest viidi tööle Saksamaale või saadeti koonduslaagritesse (Ponomarjova, Šor 2006).

Vaatamata rasketele elutingimustele, jäikadele piirangutele ja repressioonidele, mis olid põhjustatud vanausuliste soovimatusest astuda kolhoosidesse, ehitati esimestel sõjajärgsetel aastatel taas üles Peipsimaa palvemaju (Ponomarjova, Šor 2006).

Nõukogude perioodi kokkuvõtteks võib öelda, et vanausule kindlaks jäänute arvu vähenemise

peamisteks põhjusteks olid riigivõimu religioonivastane võitlus, noorte lahkumine Peipsi järve äärsetest asulatest linnadesse ning Eesti ühiskonnas toimunud sekularisatsiooniprotsess (Plaat 2012). 1989. a rahvaloenduse järgi elas Peipsi venelaste piirkonnas (Mustvee ja Kallaste linnad ning Raja, Peipsiääre ja Piirissaare vallad) u 3500 vanausuliste järeltulijat, kes moodustavad vanausuliste järglaskonna praeguse tuumiku. Enamik vanausu tunnistajad olid vanemad, peamiselt pensionieas inimesed, eelkõige naised (Berg, Kulu 1996).

Vanausuliste taassünd algas 1991. aastal Eesti taasiseseisvumisega. Peipsi-äärsetes koolides hakati vanausuliste lastele õpetama kirikuslaavi keelt ja usuõpetust. Usklike osakaal (peamiselt vanausulised) Kallastel, Piirissaare ja Peipsiääre vallas on 70–80% (Tiit 2013). Mustvees, Kolkjas ja Varnjas on avatud vanausuliste kultuuripärandit tutvustavad muuseumid. Rahvarohkeid kodukiriku pühasid korraldatakse Mustvees, Kallastel, Kükital, Rajal, Kolkjas, Kasepää ja Piirissaarel (Ponomarjova, Šor 2006). Peipsi ääre valisid vanausulised elamiskohaks paastupäevade tõttu, mil liha ei või süüa, kuid kala on lubatud ning vee ääres elades on kala kättesaadavus oluliselt parem kui sisemaal (Haamer 2014).

Tänapäeval elavad Peipsi vanausulised või nende järeltulijad peamiselt neljas keskuses: Mustvee linnas ja sellega piirnevas Raja külas, Kallaste linnas, Kolkja-Kasepää-Varnja tänavkülades ning Piirissaare külades. Sajandite jooksul on nendesse vanausuliste keskustesse lisandunud eestlasi, venelastest õigeusklikke ja venelastest mitteusklikke, kuid vanausulised on tänini säilitanud oma religiooniga seotud identiteedi ja eripärase kultuuri ega ole teistega suuremat segunenud, kuigi segaabiellud on alates nõukogude ajast ka vanausuliste seas levinud. Religioon on enamiku vanausuliste identiteedi aluseks olnud kuni 20. sajandi teise pooleni, mil nooremad põlvkonnad hakkasid järjest enam eemalduma esivanemate religioonist (eriti selgelt alates 1960. aastate algusest). Viimastel aastakümnetel on vanausu aktiivseks järgijaks jäänud peamiselt vanem põlvkond. Küll on aga alates 1990. aastatest tugevnemas vanausuliste kultuuriline identiteet, mis toob suurtel usupühadel kokku sadu vanausulisi kogu Eestist (Plaat 2012). Religioon on olnud ja on jätkuvalt peamine identiteedi allikas vene vanausuliste jaoks. Religioon on etnilisele identiteedile otseselt ja kaudselt vormi andnud (Berg 2007).

Vanausulisteks peetakse ka neid, kel pole vana vene usuga midagi pistmist. Peresidemed ja omasteks pidamine on see, mis otsustab, kes kuulub „gruppi“. Varasem isoleeritus ja samasse gruppi kuulujatega abiellumine on viinud olukorrani, kus sama piirkonna inimesed on ühel või teisel moel sugulased. Mida lähedasemad ollakse, seda sagedamini suheldakse ja see tugevdab kuuluvuse ja ühtekuuluvuse tunnet ning teeb enese identifitseerimise kergemaks (Berg 2007).

3.2 Peipsiäärsed kirikud ja palvelad

Varnja alevik on Tartumaal Peipsiääre vallas. Esmakordselt mainiti küla 1852. aastal *Warnia* nimega. 1785. aastal õnnistati sisse Varnja vanausuliste puust palvemaja. 1855. aastal õnnistati sisse õigeusu Issanda Tempelisseviimise puukirik, mis ehitati ümber Kavastu mõisa valitsejamajast. Tänapäevaks on hoone lagunenuk ning alles on vaid varemed. Varnja praegune kirik (vt Lisa 3) on ehitatud 1903. aastal. (Mihhailov 2008).

Kasepää alevik asub Peipsi järve läänerannikul Tartumaa Peipsiääre vallas. Küla mainitakse esimest korda 1582. aastal *Kazape* nimega. Kohaliku pärimuse kohaselt ehitati vanausuliste esimene palvemaja Kasepääle 18. sajandil (Mihhailov 2008). 1830. aastal viidi palvela mujale ja see jäi ainsaks vanausuliste palvelaks Peipsi järve ääres, mis jäi Nikolai I ajastul vanausuliste vastaste repressioonide ajal pitseerimata (Ponomarjova, Šor 2006). Tänapäeval tegutseb alevikus 20. sajandi alguses ehitatud vanausuliste palvemaja (vt Lisa 4)(Mihhailov 2008). Kasepää kogudus kuulub fedossejevlaste usuharru (Ponomarjova, Šor 2006).

Kolkja alevik asub Peipsi järve läänekaldal Tartumaa Peipsiääre vallas. Küla mainitakse esmakordselt 1952. aastal *Kolko* nime all. Hiljem hakati eristama Suur-Kolkjat ja Väike-Kolkjat. Väike-Kolkja palvemaja (vt Lisa 6) ehitati 1928. aastal (Mihhailov 2008). Väike-Kolkja vanausuliste fedossejevlaste kogudus eksisteerib alates 1770. aastast (Ponomarjova, Šor 2006). Suur-Kolkja kogudus kuulub vanausuliste pomooride usuharru. 1877. aastal ehitati külasse puidust palvemaja (vt Lisa 5)(Ponomarjova, Šor 2006).

Nina küla asub Peipsi järve läänerannikul Tartumaa Alatskivi vallas, 6 km Kallastest lõunas. Esimesed andmed, et kalurid on siin elanud, pärinevad 1582. aastast (Mihhailov 2008). Külas tegutseb Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku Nina Jumalaema Kaitsmise kogudus. Kirik ehitati aastal 1827. aastal arhitekt Georg Friedrich Geisti projekti järgi. Kirik pühitseti Jumalaema Kaitsmise kirikuks 5. novembril 1828. aastal. Kirik (vt Lisa 7) on 1997. aastast arhitektuurimälestisena riikliku kaitse all (Kultuurimälestiste riiklik register 2009).

Alatskivi alevik asub Tartu maakonnas. Esimesed teated EELK Alatskivi koguduse kirikust on aastast 1627. Praegune kirik (vt Lisa 8) on püstitatud 1777-1782 aastail mõisnik Stackelbergi poolt. Hiljem on kirikut ümber ehitatud ja suurendatud (Mihhailov 2013).

Kallaste linn asub Peipsi järve läänerannikul Tartumaal. 1802. aastal ehitati vanausuliste palvemaja (vt Lisa 9)(Mihhailov 2008). Kallaste kogudus kuulus esialgu vanausuliste fedossejevlaste usuharru, kuid praegusel ajal on kogudus vanausuliste pomooride usuharu (Ponomarjova, Šor

2006). 1918. aastal oli Kallaste vanausuliste kogudus üks suurimaid Eestis, ametlikult registreeriti kogudus 1924. aastal (Ponomarjova, Šor 2006).

Kodavere küla asub Peipsi järve läänerannikul Jõgevamaa Pala vallas. Kodavere kirikut mainitakse esmakordselt 1342. aastal, kuid küla alles 1443. aastal (Mihhailov 2008). Praegune ühelööviline varaklassitsistlik Kodavere Püha Mihkli kivikirik (vt Lisa 10) ehitati aastatel 1775-77, (õnnistatud 1777. a) vanema keskaegse kiriku asemele. See on laevakujuline ehitis, mille torn on valminud üheaegselt kirikuga. Pikihoonega liitub ristkülikulise põhiplaaniga käärkamber idas, läänefassaadil on kolmnurkne frontoon ja kaheksatahuline, ülaosas trumlikujuline haritorn, millel sibulakujuliseks paisutatud kiiver (Jõgevamaa turismiinfo 2014).

Altar ja kantsel on tislertöö. Altarimaali "Jeesus mere peal" on maalinud Junker 1877. a. Dresdenis. Veel on altarimaalid "Ülestõusmine" (18. saj.) ja "Kolgata" (19. saj. esimene pool). Sisustus pärineb 20. sajandi algusest (Jõgevamaa turismiinfo 2014).

Kükita küla asub Peipsi järve läänerannikul Kasepää vallas Jõgevamaal ning on Raja külast lõuna poole jätkuks nelja küla seitsme kilomeetri pikkusele tänavale. Vanausuliste esimene palvemaja ehitati siin 1740. aastal (Mihhailov 2008). Kükita kogudus kuulub vanausuliste pomooride usuharru. Koguduse esimene palvemaja kukkus kokku 1863. aastal, kuid juba järgmisel aastal saadi luba uue palvemaja ehitamiseks, kuid hoone pidi olema ilma ühegi tunnusmärgita Kükita vanausuliste palvemaja hävis ka teistkordselt ning praegune, kolmas palvemaja (vt Lisa 11) ehitati 1948. aastal (Ponomarjova, Šor 2006).

Raja küla asub Peipsi järve läänerannikul Kasepää vallas Jõgevamaal Mustveest lõunas. Sellest külast algab katkematu seitsme kilomeetri pikkune tänav läbi nelja rannaküla: Raja, Kükita, Tiheda ja Kasepää (Mihhailov 2008). Raja vanausuliste fedossejevlaste kogudus asutati 1860. aastal. Raja küla esimene vanausuliste puitpalvela ehitati ümber elumajast 1879. aastal. 1905. aastal peale usuvabaduse seaduse vastuvõtmist, otsustasid Raja küla vanausulised ehitada palvela ümber kirikuks. Kiriku ehitustööd lõpetati 1910. aastal (Ponomarjova, Šor 2006). Suurema osa ikoonidest on selle jaoks maalinud külaelanik Gavriil Frolov, kohaliku ikoonimaalimise töökoja rajaja. 30. augustil 1944. aastal põles kirik pommitabamuse tõttu ära (Mihhailov 2008). Peale seda hakati jumalateenistusi pidama 1903. aastal ehitatud puitpalvemajas, mis oli varem kasutusel olnud talvepalvelana. 1990. aastal taastati pühakoja 50m kõrgune kellatorn. Aastatel 2003-2004 remonditi talvepalvelat ja tugevdati sõjatules hävinud kiriku vundament (Ponomarjova, Šor 2006). Raja kirik (vt Lisa 12) on valgustatud vaid mesilasvahast küünaldega, sest elekter on selles tugevalt usklikus kogukonnas keelatud (Puhka Eestis...2014). Raja küla vanausuliste kogudus on eriline oma

kombetalituste poolest. Kogudust juhib ja varustab kirjandusega Moskva (Pommer, Kuuse 1993).

Mustvee linn asub Peipsi järve läänerannikul Mustvee jõe suudmes. Linna mainitakse esmakordselt 1493. aastal *Mustu* nimega (Mihhailov 2008).

Silmapaistvalt kõrge usklike osakaaluga Mustvee linnas on 25% õigeusklikke, 20% vanausulisi ja 12% luterlasi (Tiit 2013). Linn väärrib erilist tähelepanu ka seetõttu, et linnas asub 5 kirikut, mis esindavad erinevaid konfessioone. Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku Mustvee koguduse õpetaja Eenok Haamri sõnul on erinevate konfessioonide läbisaamine erinev, üldiselt on suhted rahumeelsed, kuid erandiks toob ta välja vene vanausulised ning õigeusklikud, kes suhtuvad üksteisesse konkureerivalt ning vaenulikult. Tülide põhjus algas arvatavalt 18. sajandil vene vanausuliste tagakiusamisega riigi poolt ning seejuures õigeusklike pooldamisega. Erandiks on ainult Peipsi ääres Nina küla õigeusklike kogukond. Luteriusu kirikuõpetaja on püüdnud olla lepitaja kahe konfessiooni vahel, külastades iga aasta ülestõusmispühade aeg pingete vähendamiseks mõlema religiooni kirikuid.

Püha Imetegija Nikolause Moskva patriarhaati õigeusu kiriku loomise mõte tekkis vene õigeusklikel 1830. aastal, varem käis preester Tartust jumalateenistust pidamas 1839. aastal rajati järve kaldale puukirik, mis rajati koguduse liikmete rahadega. Pihkvast toodi lotjadega ikoonid ja kaks väikest kella. Kiriku õnnistas Pihkva piiskop ja kirikut hakati nimetama Nikolskaja kirikuks. Kirik lammutati 1953. aastal põhjusel, et kogudus ei maksnud riigile makse (Pommer, Kuuse 1993). Usuvahetusliikumise tõttu suurenes koguduse liikmete arv ja 1864. aastal avati uus kirik (vt Lisa 13), mis asub tänaseni Mustvee Gümnaasiumi vastas (MTÜ Peipsikad 2012).

1795. aastal oli Mustvees vene vanausuliste kirik olemas, asus Pihkva tänaval, kuid sellel ajal pooldas riik õigeusklikke ning kirik anti neile üle (Pommer, Kuuse 1993). Teine kirik ehitati 1802. aastal linnaelaniku Ioakim Gorjuškini poolt. Mõlemad kirikud põlesid 1944. aastal, mil Vene lennukid pommitasid Mustveed. Mustvee kogudus oli sel ajal suurim vanausuliste kogudus Eestis. Praegune pühakoda (vt Lisa 14) rajati 1930. aastal ning on siiani kõige suurem vanausuliste kirik Eestis (MTÜ Peipsikad 2012).

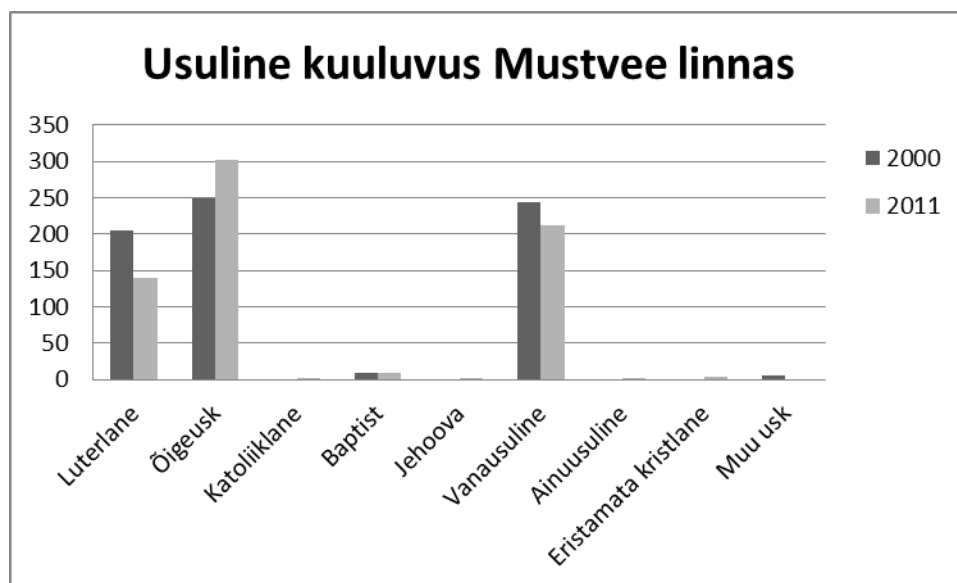
EELK Mustvee koguduse kirikut (vt Lisa 15) hakati ehitama 1877. aastal, kirik valmis 1880. aastal. Mustvee kogudus kuulus Torma koguduse alla ja kogudust teenis Torma koguduse õpetaja, kes käis umbes 13-15 korda aastas Mustvees jumalateenistust pidamas (Pommer, Kuuse 1993). Alates 1926. aastast sai Mustvee kogudus iseseisvaks ning hakati pidama koguduse personaalraamatuid. Kirik kuulus Torma kiriku ringkonda. Koguduse õpetajaks on alates 1963. aastast Eenok Haamer (MTÜ Peipsikad 2012).

19. sajandi algul saabus Mustveesse ja selle lähiümbrusse põgenikke Latgalest ehk endiselt Poola Liivimaalt. Need olid ainuusulised ehk uniaadid (õigeusu kirikuga liitunud usklikud, vanausuliste järeltulijad), keda nende kodumaal (Ida-Lätimaal) taga kiusati ning varjupaika otsides Peipsi piirkonda jõudsid (Pommer, Kuuse 1993). Halastuse ja Püha Kolmainsuse Ainuuu kirik (vt Lisa 16) valmis 1877. aastal. Selles kirikus tegutses kogudus 1957. aastani. nõukogude ajal võeti kirik koguduselt ära ja seda kasutati laona, milles hoiti näiteks jahu ja mööblit. Hiljem seisis hoone tühjana. Icoonid ja kirikuvara anti üle Nikolai õigeusu kirikule, kus nad on tänaseni. Alates 1980. aastast asus kirikusse baptisti kogudus. 2003. aastal anti kirik ainuulistele tagasi ning teostati renoveerimistööd (MTÜ Peipsikad 2012).

Baptistide esimene palvemaja valmis Mustveesse 1937. aastal, mis peagi okupatsiooni võimude poolt riigistati ning ehitati ümber kinoks. Uus Mustvee Betaania koguduse palvemaja (vt Lisa 17) valmis 2008. aastal, kuid Eesti evangeeliumi Kristlaste ja Bapistide Koguduste Liidu Mustvee Betaania kogudus asutati juba 1921. aastal (MTÜ Peipsikad 2012).

4. TULEMUSED

2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Mustvee linnas usu küsimusele sobivaid vastajaid 1418, kuid vastajaid 710. Vastajates 204 olid luterlased ning 249 õigeusklikud. Baptistiks märkis ennast 9 inimest ning muud usku tunnistas vastajatest 9 inimest. Vanausulisi oli vastajatest 17,1 % ehk 243 inimest.

Joonis 1. Mustvee linna usuline kuuluvus.

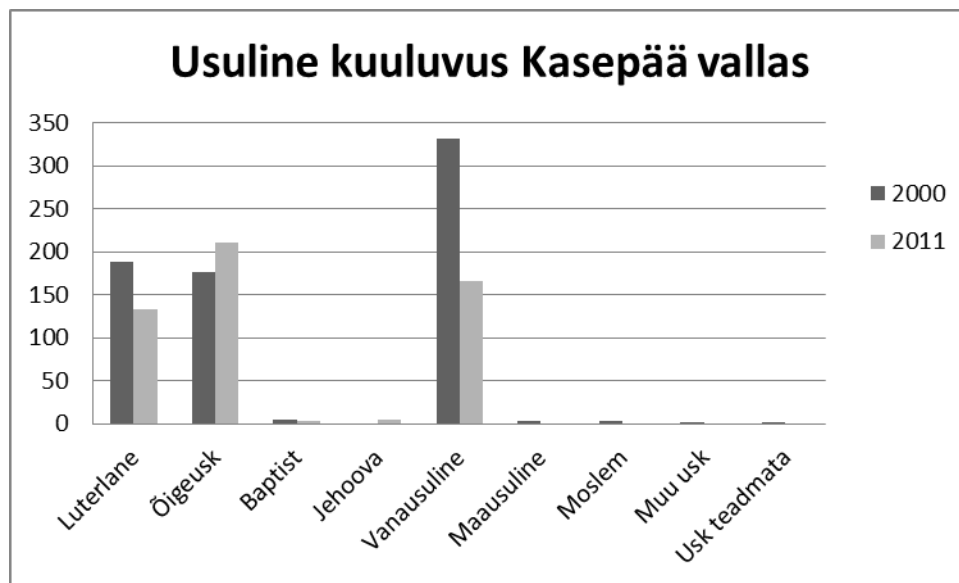
2011. aasta rahvaloenduse andmetel vastas Mustvee linnas usu küsimusele 677 inimest ehk 56,3%, vanuselisel sobivaid vastajaid oli 1203. Linnas domineeris selgelt kolm usuliiki, kus vastajatest 140 olid luterlased, 302 õigeusklikud ning 212 vanausulised. Õigeusklikud moodustasid vastajatest 25,1%, luterlased 11,6% ning vanausulised 17,6%. Väiksema osa usulisest kuuluvusest moodustasid üksikud teiste religioonide esindajad, mis moodustasid vastajatest 6,9%, kus baptistiks märkis ennast Mustvee elanikest 10 inimest, katoliiklaseks 2-3, Jehoova tunnustajaks 2-3 ning samuti ka ainusuliseks 2-3 inimest. Eristamata kristlaseks märkis ennast neli inimest.

Võrreldes kahe rahvaloenduse andmeid on usklike osakaal Mustvees on üldiselt vähenenud, 2000. aastal oli usu küsimusele vastajaid 710, kuid 2011. aastal oli vastajate arv langenud 677 inimese peale. Luterlaste arv on kümne aasta jooksul kahanenud 64 inimese võrra ning vanausuliste arv 31 inimese võrra. 2000. aastal oli õigeusklikke 249, kuid 2011. aastal märkis õigeusu tunnustajaks 302 inimest. Õigeusklike arv on kasvanud 9,9% võrra.

2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Kasepää vallas vähemalt 15-aastaseid elanikke 1165, nendest usu küsimusele vastas 710, mis on 60,9% elanikest. Domineerivateks usklikeks olid vanausulised, kes moodustasid vastajatest 46,8%. Õigeusklikke oli 249 ning luterlasi 204. Usulist

kuuluvust Kasepää vallas mitmekesisistasid moslemid ning maausulised, kus mõlema usu puhul oli esindajaid 2-3. Baptistiks märkis ennast neli inimest vastajatest.

2011. aasta rahvaloenduse andmetel oli Kasepää vallas usu küsimustele vastajaid kokku 516 ehk 50,7% vähemalt 15 aastastest elanikest. Kõige suurema osa usklikest moodustasid õigeusklikud, keda oli vallas 210 ning mis moodustas vastajatest 40,7%. Vanausulisi oli vallas 166 ning luterlasi 133. Baptistiks märkis ennast vastajatest 2-3 ning Jehoova tunnistajateks neli.

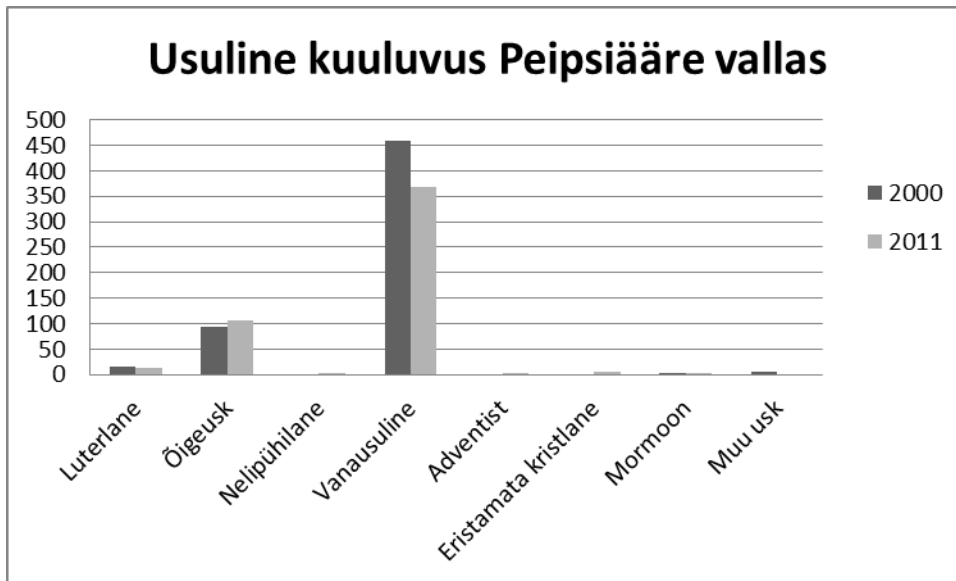

Joonis 2. Usuline kuuluvus Kasepää vallas.

Kasepää vallas on kahe rahvaloenduse vahel vanausuliste arv kahanenud märgatavalt. 2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli vanausk domineeriv usk Kasepää vallas, kuid kümne aasta jooksul on vanausuliste arv vähenenud 50% võrra. Kui 2000. aastal oli vanausuliste arv 332, siis 2011. aasta rahvaloenduse andmete põhjal oli vanausulisi vaid 166. Kõige vähem on kahanenud õigeusklike arv vallas, kus tunnistajate arv on kahanenud 39 inimese võrra. Luterlaste arv on samuti kahanenud, kuid on siiski kolmas konfessioon õigeusu ja vanausu järel.

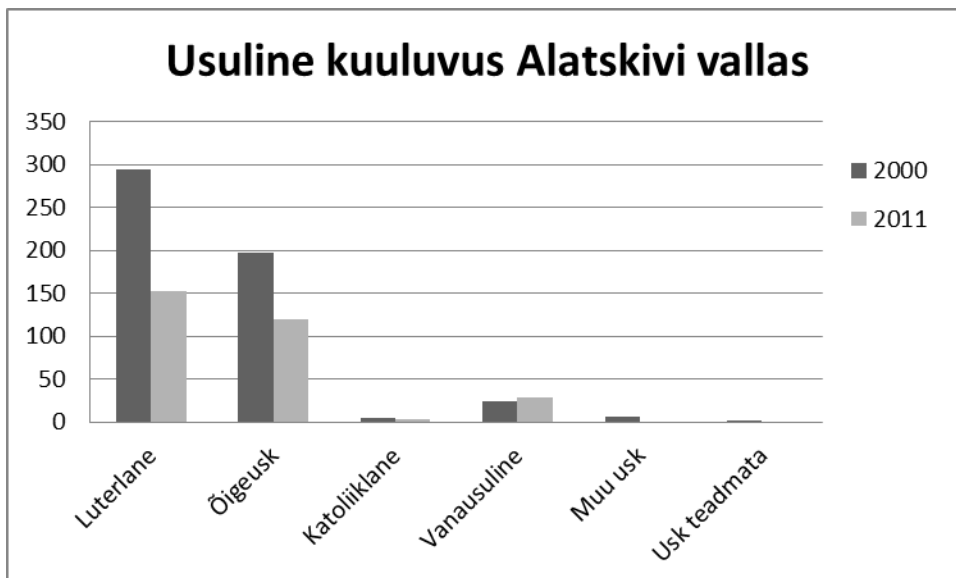
2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Peipsiääre vallas vähemalt 15 aastaseid elanikke 856, nendest usu küsimusele vastas 578 inimest ehk 67,5%. Domineerivaks usuks oli vanausk, mille järgijaid oli 460, mis moodustab vastajatest 79,6%. Õigeusklikke oli 2000. aastal 93 ning luterlasi 16. Mormooniks märkis ennast 2-3 inimest ning muud usku tunnistas kuus inimest.

Peipsiääre vallas oli 2011. aastal üle 15 aastaseid inimesi 625, kellest usu küsimusele vastas 502 ehk 80,3%. Kõige enam oli 2011. aastal Peipsiääre vallas vanausulisi, kokku 369 inimest. Vastajatest 106 olid õigeusklikud ning 12 luterlased. Usulist kuuluvust Peipsiääre vallas mitmekesisistas 2-3 adventisti ning 2-3 nelipühilast.

Joonis 3. Usuline kuuluvus Peipsiääre vallas.

Kahe rahvaloenduse andmete võrdlusel Peipsiääre vallas selgub, et vastajate arv on kümne aasta jooksul suurenenud 12,8%. Suuri muutusi usulises kuuluvuses ei ole, kuigi vanausuliste arv on märgatavalt vähenenud, on ka 2011. aastal tehtud rahvaloenduse andmete järgi vanausk domineerivaks usuks Peipsiääre vallas. Õigeusklike arv on kümne aasta jooksul kasvanud, kuid luterlaste arv on kahanenud.

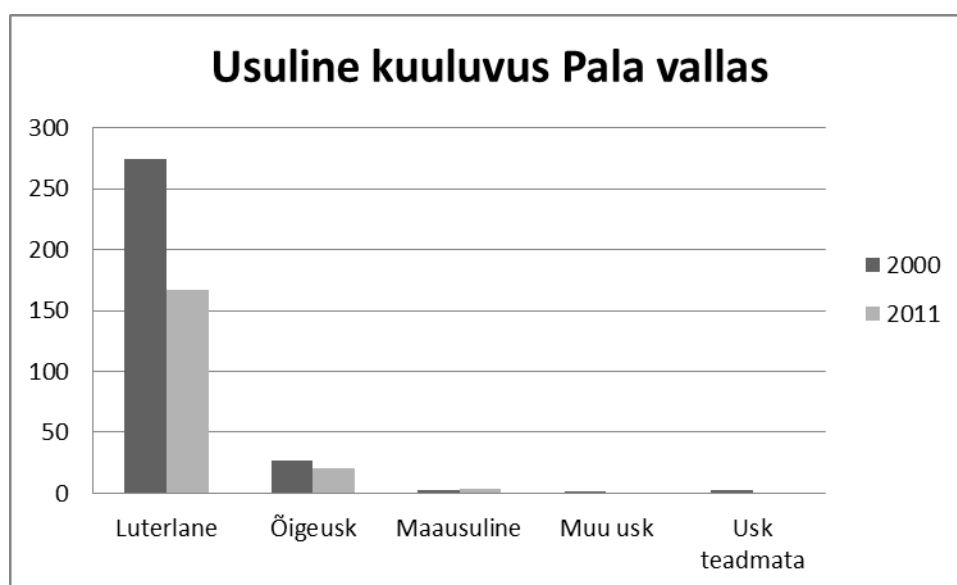
Joonis 4. Usuline kuuluvus Alatskivi vallas.

2000. aasta andmetel oli Alatskivi vallas vähemalt 15-aastaseid elanikke 1230, kellest usu küsimustele vastas 526 ehk 42,8%. Suurima osa usklikest moodustasid luterlased, 294 järgijaga. Õigeusklike oli vallas 197 ning vanausulisi 24. Katoliiklaseks märkis ennast neli inimest ning

muud usku tunnistas kuus inimest.

Alatskivi vallas oli 2011. aasta rahvaloenduse andmetel vastajate arv 309. Kõige suurema osakaalu usulisest kuuluvusest Alatskivi vallas moodustasid luterlased 153 usklikuga. Õigeusklikke oli 119 ning vanausulisi 28. Usulist kuuluvust Alatskivi vallas mitmekesisitas katoliiklus, kus oli 2-3 selle konfessiooni järgijat.

Alatskivi vallas oluline muutus kahe rahvaloenduse andmete põhjal on luterlaste arvu kahanemine, 52% võrra. Samuti on langenud õigeusklike arv vallas, kui 2000. aastal oli õigeusklike arv 197, siis 2011. aastal oli see arv langenud 119 peale.

Joonis 5. Usuline kuuluvus Pala vallas.

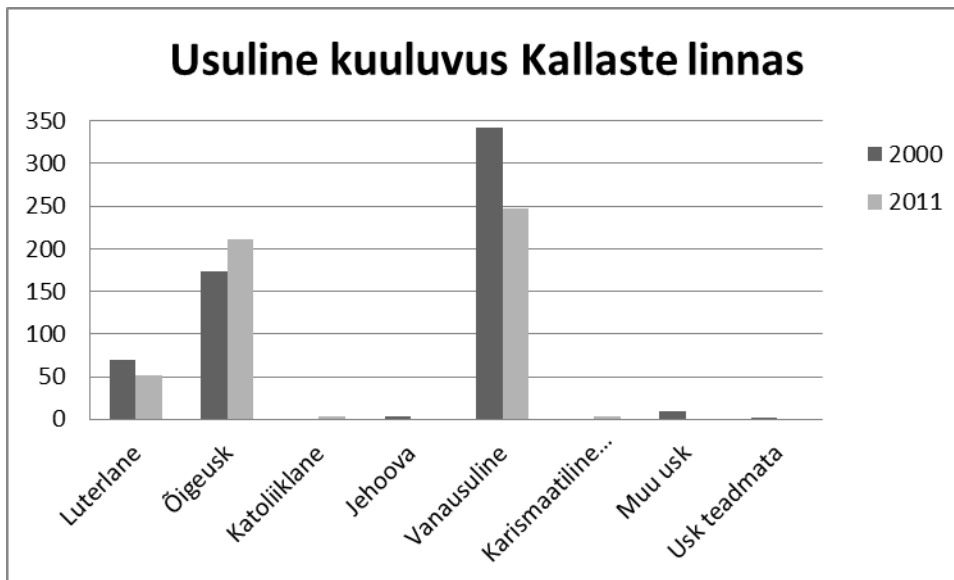
2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Pala vallas vähemalt 15-aastaseid elanikke 1141, millest usu küsimusteke vastas 307 ehk 26,9% elanikest. Kõige enam oli Pala vallas luterlasi, mida tunnistas 274 inimest. Õigeusklikke oli 27 ning maausulisi 2-3. Muud usku tunnistas üks inimene ning usk on teadmata kahel inimesel.

2011. aasta rahvaloenduse andmetel oli Pala vallas 191-st vastajast 167 luterlased, 20 õigeusklikud ning neli maausulised.

Pala vallas on kõige suurem muutus toimunud luterlaste arvuga, mis on kahanenud 21,5%. Õigeusklike arv on kahanenud vähe.

2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Kallaste linnas vähemalt 15-aastaseid elanikke 990, kellest usu küsimusele vastas 600, mis on 60,6 % elanikest. Kõige suurema osa uslikest moodustasid vanausulised, kes moodustasid vastajatest 57%. Õigeusklike oli 173 ning luterlasi 70. Usulist

kuuluvust mitmekesistasid Jehoova tunnistajad, keda oli 2-3. Muud usku tunnistas 10 inimest ning usk teadmata vastas kaks inimest.

Joonis 6. Usuline kuuluvus Kallaste linnas.

2011. aasta rahvaloendusel vastas Kallaste linnas usulise kuuluvuse küsimusele 67,9 elanikkonnast. Vanausulisi oli vastajatest 247 ning õigeusklikke 211. Luterlasteks märkis ennast 52 inimest, mis on oluliselt vähem kui Mustvee linnas. Esindatud oli ka katoliiklus, 2-3 järgijaga ning samuti ka 2-3 järgijaga ka Karismaatiline episkopaalkirik.

Kallaste linnas on vastajate protsent kümne aasta jooksul kasvanud 7,3% võrra. Vanausuliste arv on kahe rahvaloenduse vahel oluliselt kahanenud. Kui 2000. aastal oli vanausuliste arv 342, siis 2011. aasta andmete põhjal on Kallaste linnas vanausulisi 247. Suuri muutusi õigeusklike ning luterlaste osas pole. Õigeusklike arv on võrreldes luterlaste ja vanausulistega kasvanud, kuid luterlaste arv sarnaselt vanausulistega kahanenud.

5. ARUTELU

Religioonide roll on piirkondades erinev. Selleks, et teada saada kui suurt rolli etendab usk Peipsiääre piirkonnas vanausuliste levikualal arutlen rahvaloenduste andmete üle ning toon välja põhjused, mis võib usklike osakaalu valdades ja linnades.

Esmalt käsitlen mitmendal kohal oli ülemaailmses arvamusküsitluses religioossuse järgi Eesti. Gallup Poll ülemaailmsest arvamusküsitlusest selgub, et Eesti on kõige mittereligioossem riik maailmas. Põhjuseks võib olla see, kuidas usu küsimust käsitletakse. Küsimus mõjutab oluliselt vastust ning analüüsi, mida kogutud andmetega tehakse. 2010. aasta Gallup Poll arvamusküsitlusel usuga seonduv küsimus oli „Kas religioonil on oluline koht Teie igapäevaelus?“. Eesti elanikkonnast vastas 84% eitavalt ning vaid 16% jaatavalt. Põhjuseks võib olla minu arvates küsimuse struktuur, sest igapäevaelus ei ole usk eestlaste jaoks nii oluline nagu näiteks Egiptuses (Crabtree; Pelham 2009). Uuringutes tuuakse aga välja, et vähe usklikkuse põhjuseks on sekulariseerumine Nõukogude perioodil, kus ühiskonna usulised väärtused ja domineerivad institutsioonid (näiteks kiriku) asendusid mittereligioossete ehk ilmalike väärtustega ja institutsioonidega.

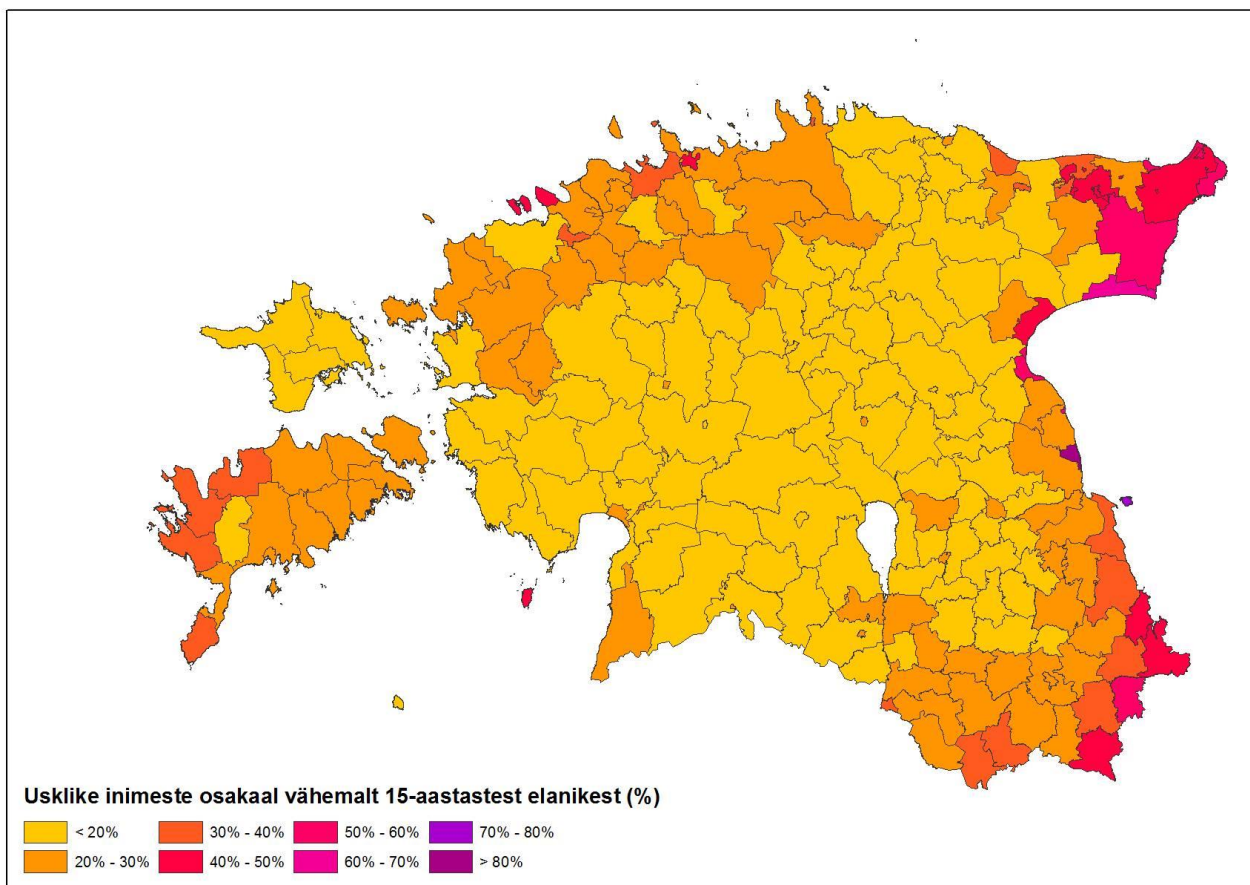
Tabelis 1 on välja toodud usu küsimused erinevates küsitlustes. Tabel näitab selgelt, et vastused, mis küsimustele tulevad on erinevad. Kas küsimustele vastatakse eitavalt või jaatavalt nagu näiteks Gallup Poll arvamusküsitluse küsimus usu kohta. Rahvaloendustel olnud küsimustele ei saa vastata vaid ühe sõnaga. Töös eelnevalt välja toodud vastusevariandid nendele küsimustele annavad oluliselt rohkem infot kui see, et küsida inimestelt kas religioonil on oluline koht Teie igapäevaelus? Rahvaloenduste küsimustele sarnaselt püstitatud küsimuste vastuste põhjal saab teha erinevaid analüüse ning uurida usulist kuuluvust ning religioossust Eestis ja mujal maailmas.

Tabel 1. Usu küsimused erinevates küsitlustes.

Küsitlus	Küsimus
Gallup Poll arvamusküsitlus	Kas religioonil on oluline koht Teie igapäevaelus?
2000. aasta rahvaloendus	Milline on Teie suhe religiooni (usku)?
2011. aasta rahvaloendus	Kas pead omaks mõnda usku (religiooni)?

Võrreldes selles küsitluses Eestit Lätiga, ei pidanud usku Gallup Polli küsitlusel igapäevaelus oluliseks 62% elanikkonnast, mis on 12% vähem kui Eestis. Läti on küsitluse järgi religioossem kui Eesti. Usuline kuuluvus kahe riigi vahel on aga oluliselt erinev. Lätis on oluline koht Rooma katoliiklikul kirikul, kuid Eestis on kõige enam on õigeusklikke ning teisena luteriusu tunnistajaid. Eestis on oluline koht ka vanausulistel Peipsi piirkonnas. Usulist kuuluvust mõjutab oluliselt rahvus.

Teisena toon välja usklike osakaalu Eesti valdades ja linnades. Parema ülevaate saamiseks koostasid kaardi, kus on usklike osakaal arvatud vähemalt 15-aastaste inimeste järgi, sest neil oli võimalik usu küsimusele vastata. Saamaks teada, kas Peipsi piirkond on religioossem kui muud Eesti piirkonnad, võrldesin Peipsi piirkonna usulise kuuluvuse andmeid teiste Eesti valdade ja linnadega.

Joonis 7. Usklike osakaal Eesti valdades 15-aastastest elanikest 2011. aasta rahvaloenduse andmetel.

Usklike osakaal Eesti valdades on erinev. Kõige väiksem on usklike osakaal Kesk-Eestis ja Hiiumaal, kõige suurem usklike osakaal on Peipsi ääres, Saaremaal, Harjumaal, Ida-Virumaal ja Kagu-Eestis. Kõige religioossem piirkond Eestis on Peipsiääre vald, kus usklike osakaal on 80,3% vähemalt 15-aastasest elanikkonnast, teisena Piirissaare vald. Piirissaare valla kõrge usklike osakaal

on tingitud väga väikesest elanikkonnast.

Vähemalt 15-aastaseid elanikke on Piirissaare vallas 53 ning usu küsimusele vastas 45. Tugevalt usklik on ka Alajõe ning Meremäe vald. Ida-Virumaal on kõrge usklike osakaaluga Illuka vald, kus usklike protsent jääb 50-60% vahele.

Usklike arvu erinevus Peipsi piirkonna ja teiste Eesti valdade ja linnade vahel võib olla tingitud Peipsi vanausuliste tugeva identiteedi ja traditsioonide tõttu. Enamik Peipsi piirkonna usklikest on vanausulised ning tänu neile on usklike arv püsinud kõrge. Vähestes Eesti valdades on usklike osakaal üle 40%, kuid Peipsi ääre enamikes valdades ja linnades on usklike osakaal üle 40%. Alajõe suur usklike osakaal võib olla tingitud vene elanikkonnast, kes identifitseerivad ennast õigeusu järgi. Õigeusu järgi identifitseerimise põhjusel võib usklike osakaal olla kõrge ka Kagu-Eesti piirkonnas. Uuringust selgus, et Peipsi piirkonna vallad ja linnad on religioossemad kui ülejäänud Eesti piirkonnad. Kuigi rahvaarv suurel määral valdades erineb ning Peipsi piirkonna vallad ja linnad on rahvaarvult väiksemad, on usklike rohkem ikkagi Peipsi piirkonna valdades ja linnades.

Eristamaks 10 religioossemat valda/linna teistest Eesti valdadest ja linnadest koostas 2011. aasta rahvaloenduse andmete põhjal tabeli.

Esimese 10 religioossema Eesti valla seas on töös käsitletud valdasid kaks, lisaks Mustvee linn. Peipsi piirkonna valdasid kokku on esimese kümne seas viis. Peipsiääre ja Piirissaare valla usklike osakaal erineb vaid 1,1% võrra. Kallaste linn on tabelis kolmandal kohal, kuid erinevus Piirissaare vallaga on juba üle 10% ehk 11,3%. Alajõe ja Meremäe vallad erinevad üksteisest 3,6% võrra. Tabelis 2 olevate ülejäänud valdade ja linnade kõrge usklike osakaal on seotud vene rahvusest elanikkonnaga, kus inimesed identifitseerivad ennast usu järgi.

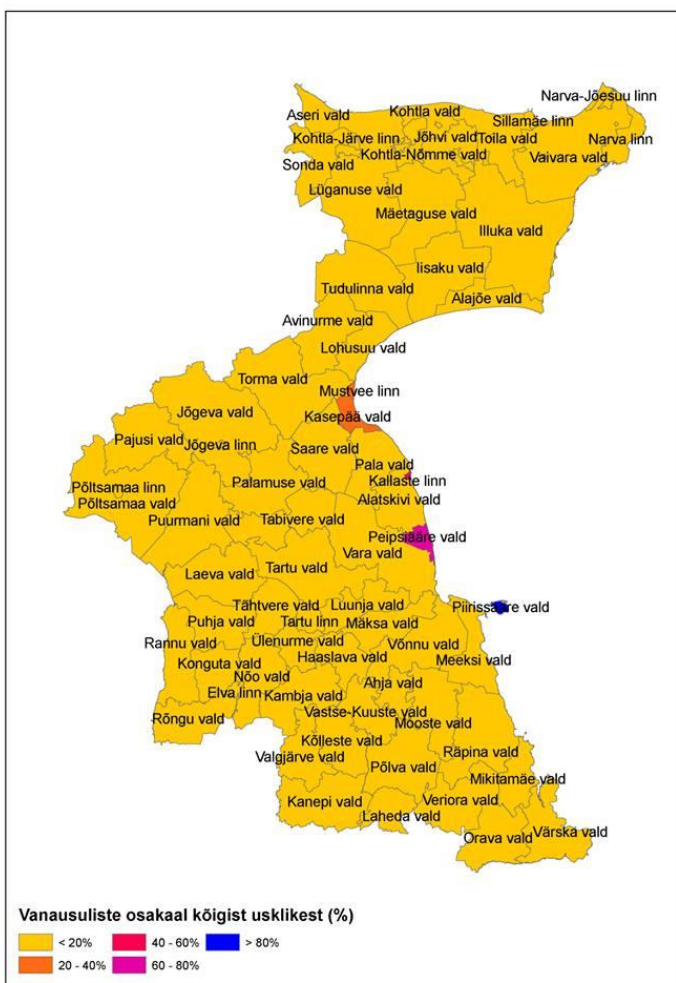
Tabel 2. 10 kõige religioossemad valda ja linna Eestis 2011. aasta rahvaloenduse andmetel.

Vald	Usklike osakaal %-des
Peipsiääre vald	80,3
Piirissaare vald	79,2
Kallaste linn	67,9
Alajõe vald	60,9
Meremäe vald	57,3
Mustvee linn	56,3
Narva linn	56,0
Narva-Jõesuu linn	54,4
Sillamäe linn	54,1
Illuka vald	53,2

Eestis elavate rahvuste jaoks on nende esivanemate religioon tähtis kultuurilise identiteedi ja rahvuslike traditsioonide osa (Ringvee 2011). Etnilise identiteedi märkimisväärne sümbol võib olla näiteks keel või religioon, mille kaudu etnilise rühma liikmed samastavad ennast oma rühmaga (Liiman 2001). Niiviisi seob religioon siin elavat kogukonda ka üle poliitiliste või teiste igapäevaste eraldusjoonte (Ringvee 2011). Näiteks võib tuua Eestis elavad venelased, kes määratlevad ennast õigeusu järgi ning sellega võib olla seotud õigeusklike kasv Eestis.

See ei tähenda, et kõik vene rahvuse esindajad tunnistavad sama religiooni, kuid paljude jaoks on see oluline enesemõistmise- ja mõtestamise osa (Ringvee 2011).

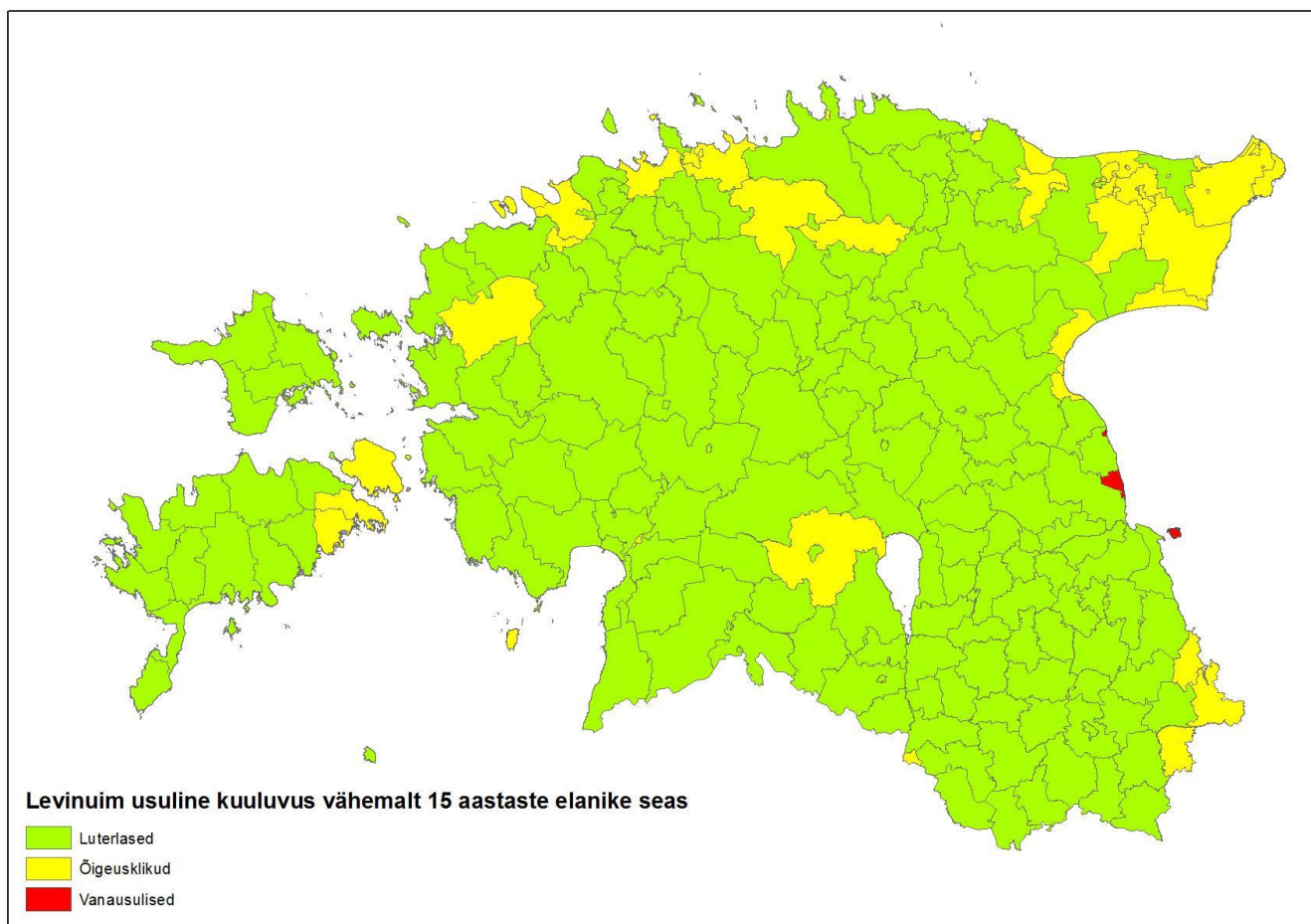
Samamoodi nagu õigeusklikud, identifitseerivad ka vanausulised ennast usu järgi. Suur erinevus lisaks usklite osakaalule Eesti valdades on ka usutüüpide erinev jaotus. Võrreldes Peipsi piirkonna valdasid teiste Eesti valdadega on usu konfessioonide erinevus märgatav. Peipsi piirkonnas domineerivad õigeusklikud ja vanausulised. Vanausuliste suuri kogudusi teistes Eesti piirkondades ei ole, ainult Tartus ja Tallinnas.

Joonis 8. Vanausuliste osakaal kõigist usklikest Peipsi ääres.

2011. aasta rahvaloenduse järgi oli Eestis 2896 vanausulist. Kokku on Eestis 11 kogudust, neist 9 on Peipsi ääres, ülejäänud Tallinnas ja Tartus (Pae 2014). Vanausuliste arv on Peipsi piirkonna valdades ja linnades kahanenud, näiteks Kasepää vallas 50% ulatuses. Tartu ja Tallinna kogudused on kasvanud aga märgatavalt, kui 2000. aasta rahvaloenduse andmetel oli Tallinnas vanausulisi 246, siis 2011. aastal oli nende arv kasvanud 530 inimeseni. Sarnaselt Tallinnale on kasvanud ka Tartu koguduse liikmete arv võrreldes 2000. aasta rahvaloendusega 206 inimese võrra. Lisaks välja toodud kogudustele, leidub väiksemaid kogudusi ka näiteks Maardu linnas, Vara vallas ja Narva linnas, kus vanausu tunnistajate arv on 40-70 inimest. Joonisel 8 on välja toodud vanausuliste osakaal kõigist usklikest. Kõrgem on vanausuliste arv ainult Mustvees, Kallastel, Piirissaare vallas ja Peipsiääre vallas. Ülejäänud valdades vanausuliste protsent madalam kui 20.

Eesti teistes piirkondades domineerib luterlus, mis võib olla tingitud eestlaste suurest osakaalust elanikkonnast, sest Peipsi piirkonnas on valdav enamus vene rahvusest inimesed.

Joonis 9. Levinuim usuline kuuluvus vähemalt 15-aastaste elanike seas 2011. aasta rahvaloenduse andmetel. Joonisel 9 on välja toodud Eesti usulise kuuluvuse jaotus. Õigeusklikke on kõige enam Ida-Virumaal, kus on ka uslike osakaal elanikkonnast üsna kõrge.

Kaardil kujutatud õigeusklike esinemise piirkonnad on kultuuriliselt mitmekesised. Põhja-Eesti ja Ida-Virumaa õigeusklike levikualal elavad enamasti vene rahvusest inimesed, kuid Ida-Saaremaal on elanikeks eestlased. Kagu-Eesti õigeusklike leviku valdades elavad setud.

Järgnevalt käsitlen probleeme, miks on usklike osakaal vähenenud. Ühe probleemina toon välja vanuse, mis oluliselt vähendab usklike osakaalu. Näiteks toon vanausulised, kus tegelike vanade riiuste järgijad, on suuresti vaid vanainimesed, pensionäridest naised (Berg 2007). Religioon on tänaseni vanausuliste peamisi identiteedi aluseid, kuid religiooni roll nende identiteedis on alates nõukogude ajast oluliselt vähenenud. Sellest on tingitud ka suured põlvkondadevahelised erinevused. 1960. aastatel ja hiljem sündinute elus pole vanausul enam erilist tähtsust. Vanausu peamiseks kandjateks on tänapäeval peamiselt vanem põlvkond (Berg, Kulu 1996). Noored aga ei väärtusta vanausuliste kultuuri nii tugevalt kui vanemad inimesed seda teevad. Vanemad inimesed on ajaloo olnud pidevate tagakiusamiste ohvrid, kuid siiski on säilitanud oma tugeva identiteedi ja traditsioonid ning rajanud Peipsi kaldale palju palvelaid.

Eelkõige noorema põlvkonna inimeste religioossusele on tugevamalt oma jälje jätnud Nõukogude periood oma üldise ilmalikuks muutmisega. Vanausuliste lapsed leidsid endid kahe jõulise institutsiooni vahelt- kool ja kirik. Kool võis neid karistada kiriku jumalateenistustel osalemise eest, samas kui vanausuliste kogukond võis noori karistada mittesobiva käitumise eest nagu näiteks laulmine ja tantsimine kooli pidudel. Kuna koolisüsteem esindas jõulisemat sotsiaalse mobiilsuse kanalit ja tegi moodsama eluviisi kättesaadavaks, siis paljud lapsed kaotasid kiiresti seosed religiooniga. Samas usutakse, et noored tulevad teenistustele vähemalt suurtel pühadel, ristimisel või matusel (Berg 2007). Tänu sellele, et noored käivad veel suurematel pühadel, ristsetel või matustel on võimalik veel vanausku säilitada ning juurutada nooremale põlvkonnale vanausu tugevat identiteeti ning traditsioone. Nii kaua kui leidub veel neid noori, kes vanausku tunnistavad on võimalik seda säilitada.

Tabelis 3 on välja toodud noorema ja vanema vanuserühma usklike arvud. Kõigis linnades ja valdades on vanuserühmade erinevus selgelt määratletav. Vanemad inimesed on usklikumad ning kindlad seda tunnistama. Nooremad inimesed on mõjutatud vanematest ning enamus ei pea omaks mingit usku. Kõige suurem erinevus on Peipsiääre vallas, kus nooremate inimeste seas peab omaks kindlat usku 48 inimest ning vanemate inimeste seas 195. Usklike arvu langus on seega autori arvates seotud suremusega, sest vanemad inimesed tunnistavad kindlat usku ning nende suremuse tõttu langeb ka usklike osakaal.

Tabel 3. Usuline kuuluvus Peipsi piirkonnas vanuserühmade järgi 2011. aasta rahvaloenduse andmetel.

Vanuserühm	Vald/linn	Peab omaks mõnd usku
15-29	Mustvee linn	99
	Kasepää vald	63
	Pala vald	15
	Kallaste linn	72
	Alatskivi vald	21
	Peipsiääre vald	48
65 ja vanemad	Mustvee linn	243
	Kasepää vald	183
	Pala vald	102
	Kallaste linn	171
	Alatskivi vald	165
	Peipsiääre vald	195

Teine probleem, miks kohalikud kultuurid lisaks suremusele nõrgenevad on inimeste piirkonnast lahkumine, näiteks noorte ära kolimisega linna. 2000. aastal oli mõne noore elukoht näiteks Kallaste linn, kuid 2011. aastal elasid need samad inimesed näiteks Tartus ning seega on vähenenud rahvaarv ning usklike osakaal, sest kultuuri sees elades julgeb inimene tunnistada usku ning järgida selle traditsioone, kuid mida kaugemale inimene oma kogukonnast läheb, seda kaugemaks jäävad traditsioonid ning usk.

Lisaks eelnevatele probleemidele toon lisaks ka Bergi (2007) poolt viidatud probleemid. Varem eelistena toiminud faktorid nagu äärealal asumine, traditsioonilised elatusviisid ja valitsuse vähene huvi piirkonna vastu on nüüd tänapäeval pöördunud negatiivseteks tendentsideks- rahvastiku äravool ja negatiivne iive. Kindel majanduslangus samuti ähvardab sealset kultuurilist mitmekesisust. Tulevik sõltub Tallinnas tehtavatest otsustest ja kohalike omavalitsuste poolt ellu viidavatest otsustest. Võib-olla vajaks piirkond erilist tunnustamist ja tähelepanu poliitilise võimu poolt. Laialdase „mitteametliku majanduse“ tunnustamine kultuuri-reservaadi sees erilise staatusega võiks rohkem ära teha, et pikendada nende kultuuride ellujäämise tõenäosust. Võib oletada, et kui praegused arengud jätkuvad, siis vanausuliste eripära kaob ning vanu traditsioone järgivate ja muude vene keelt kõnelevate vaheline erinevus haihtub.

Lisaks vanemate inimeste suremusele ning noorte inimeste linnast lahkumisele, miks usklike osakaal kahaneb on pühade kohtade puudumine. Usklike arvus etendab suurt rolli ka palvelate ja kirikute olemasolu, kus peetakse jumalateenistusi. Kui usklikel ei ole kohta, kus kuulata jumalateenistusi, siis nende arv väheneb, sest traditsioone ei järgita ning usust kaugenetakse.

Peipsi piirkonnas on igas külas palvemaja ning linnades kirikud. Mustvees on inimestel võimalus valida viie kiriku toetamise vahel, kuna üle poole Mustvee elanikkonnast on vene rahvuse esindajad, siis on õigeusklikke rohkem kui luterlasi.

Bakalaureuse töös käsitlevas piirkonnas on seitse palvelat, nendest kuus on vanausuliste palvelad ja üks baptistide palvela Mustvees, lisaks palvelate on piirkonnas seitse kirikut, millest kolm on luteriusu kirikud, kaks õigeusu kirikut, üks Halastuse ja Püha Kolmainsuse Ainuu su kirik ning üks vanausuliste kirik.

Kokkuvõtteks võib öelda, et usuline kuuluvus on kahe rahvaloenduse vahel muutunud, kuid olulisi muutusi pole toimunud. Üldiselt on usklike arv Peipsi ääres kahanenud. Vanausuliste arv on kasvanud vaid Tartu ja Tallinna kogudustes, Peipsi piirkonna vanausuliste arv on mõnedes valdades/linnades kahanenud poole võrra. Kaheks peamiseks põhjuseks, miks usklike osakaal on kahanenud on suremus ning noorte väljaränne piirkonnast, mille tõttu väheneb rahvaarv ning sellest tingituna ka usklike arv. Inimesed peaksid rohkem väärtustama usku ning traditsioone, mida on järgitud põlvest põlve. Ainult selline suhtumine võib päästa Peipsi äärsete kultuuride ellujäämise, eelkõige vanausu säilitamisel.

KOKKUVÕTE

Eesti-vene segunenud rahvastikul Peipsi järve läänekaldal on ajalooliselt õnnestunud luua ja säilitada kuni tänapäevani silmapaistev multikultuuriline keskkond. See asustus on omapärane näide erinevate kultuuride ja usutunnistuste kooseksisteerimisest läbi sajandite (Berg 2007).

Antud bakalaureuse töö raames analüüsisin Peipsi religioonigeograafiat vanausuliste levikualal. Analüüsimiseks võtsin statistikaameti kahe viimase rahvaloenduste andmed usulise kuuluvuse kohta. Töö eesmärgiks oli saada uurida religioonide rolli Peipsi piirkonnas. Uurimisülesanneteks oli anda ülevaade Peipsi piirkonnas olevatest religioonidest, palvelatest ja kirikutest ning saada teada milline on usulise kuuluvuse muutus kümne aasta jooksul. Lisaks võrrelda Peipsi piirkonna usulise kuuluvuse andmeid teiste Eesti piirkondadega.

Bakalaureuse töö tulemustest selgus, et usuline kuuluvus Peipsi ääres vanausuliste levikualal on kõrgem kui mujal Eestis. Religioonide roll Peipsi piirkonnas on tänu kõrgele usulisele kuuluvusele kõrge. Töö piirkonna valdadest ja linnadest oli Eesti 10 religioossema valla/linna seas 2 töös käsitletud valda ning lisaks üks linn. Tänu vanausuliste tugevale identiteedile on usklikte arv Peipsi piirkonnas püsinud kõrge. Olulisi muutusi kahe rahvaloenduse vahel ei ole toimunud. Domineerivaks usuks bakalaureusetöös käsitletud piirkonnas on vanausk, teisena tunnistajate arvu järgi on õigeusk ning kolmandaks luteri usk. Erinevused usulises kuuluvuses olid piirkondades erinevad, teistes Eesti valdades ja linnades oli valdavaks usuks luteri usk ning vanausulisi oli vaid väga väike protsent vastajatest. Õigeusklikud moodustasid suure osa usklikest Ida-Virumaal ja Harjumaal. Õigeusu levik sõltub eelkõige elanikkonnast. Vene rahvusest inimesed identifitseerivad ennast õigeusu järgi ning seetõttu on vene elanikkonnaga piirkonnad ka usklikumad võrreldes teiste piirkondadega. Muutused on toimunud usklikte arvus, mis on 10 aasta jooksul vähenenud. Põhilisteks probleemideks on vanemate inimeste suremus ning noorte väljaränne piirkonnast. Vanausuliste arv on vähenenud Peipsi piirkonnas, kuid kasvanud on Tallinna ja Tartu koguduste liikmete arv.

Antud bakalaureuse töö andmed on olulised, sest neid saab kasutada statistiliste analüüside tegemisel ning töö põhjal on võimalik teostada valitud piirkonna usuliste traditsioonide võrdlemine erinevatel ajaetappidel. Samuti annab töö ülevaate usulisest kuuluvusest peale 2011. aasta rahvaloendust.

Edaspidistes uurimistöodes võiks käsitleda kogu Peipsi ranniku usulist kuuluvust, mida antud töö

maht ei võimaldanud. Lisaks võiks teostada prognoositava usulise kuuluvuse analüüsi. Samuti võiks süvendatumalt uurida religioonide tekkimist Peipsi piirkonda, sest vastavaid allikaid selle kohta on väga vähe ning inimeste arv, kes võiks ajaloost rääkida, suremuse tõttu kahaneb. Uuringuid ja analüüse on peale 2011. aasta rahvaloendust usu kohta tehtud vähe ning seetõttu võiks bakalaureuse töö tulemusi kasutada võrdluseks teiste Eesti piirkondadega. Antud tööst selgus, et vanausuliste levikualal on vanausuliste arv kahanenud, kuid millised muutused on teistes piirkondades seoses usulise kuuluvusega, on praeguseks vähe uuritud. On analüüse tehtud kogu Eesti kohta, kus on teada saadud, millise usu tunnistajate arv on üleriigiliselt kahanenud kõige enam, kuid piirkonniti võiks uurimusi rohkem olla.

Peipsi piirkond on uskude paljususe tõttu väga mitmekesine. Piirkonnale väärtust andvate vanausuliste arv kahaneb aastatega ning omapärasel kultuuril on oht häebuda. Vanausuliste levikuala on Eestis üks haruldasi piirkondi ning selleks, et kultuurilisi väärtusi hoida, tuleb riigil panustada piirkonda ning ennetada piirkonna kultuurilise mitmekesisuse vähenemist.

The Geography of Religion on the Old-Believers Area of the Lake Peipsi Region

Reili Tooming

SUMMARY

The aim of the present bachelor's thesis was to study the geography of religion on the old-believers area on the Lake Peipsi region. In the analysis the population census data from the Statistics Estonia about religious affiliation were used. The research tasks were set to give an overview of present religions, churches and chapels on Peipsi area, and to find out the changes in religious affiliations of local population during the last decade. In addition the comparison of religious affiliations on Peipsi region with other areas in Estonia was made.

In the theoretical part of the thesis a historical-geographical aspect was used to give an overview of how the religions form. In the empirical part of the thesis a quantitative method is used, which allows to draw conclusions about the changes in religious affiliations. The number of religious people in Peipsi area was compared to that in other Estonian parishes to find out whether the area of old-believers appears more religious or there are no significant differences compared to other areas.

The following conclusions were made:

- The religious affiliation on Peipsi region is higher than in other areas of Estonia, which shows that religions play an important role in this area
- There are no significant changes in religious affiliations between the two population censuses. The dominant religion on Peipsi region is the Old-believers, the second is the Russian Orthodox and the third is the Lutheran.
- The main change is in the number of religious people, the number of representatives of all confessions in the area is decreased. The reasons for that are increasing death rate of elderly people, younger populations moving away from the area and rather small support and subsidiaries to this unique area.
- This thesis considered two parishes and one town out of ten most religious Estonian towns/parishes. Among these ten most religious areas there were five located in the Lake Peipsi region.

The cultural heritage of the Lake Peipsi region is diverse thanks to the co-existence of Estonian and Russian populations, as well as acceptance of different religions. Due to the variety of religions

there are very many different churches and chapels. The location of old-believers is one of the most rare and unique areas in Estonia, it deserves the attention and preservation of its cultural assets.

TÄNUAVALDUSED

Soovin eeskätt tänada oma juhendajat Taavi Paed igakülgse abi ja nõuannete eest uurimistöö valmimise igal etapil. Lisaks soovin tänada Ülle Säälikut, kes aitas kaasa artiklite tõlkimisel ning Ott Koiku, kes aitas koostada töös olevaid kaarte. Ühtlasi soovin tänada Eenok Haamrit, kes oli lahkelt valmis jagama oma teadmisi Peipsi piirkonna religioonide kohta ning kes andis soovitusi töö paremaks muutmisel.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Berg, E. (2007).** Cultural perspectives on the Lake Peipsi Region. *Journal of Baltic Studies*, Vol.28(4), 369–381
- Berg, E; Kulu, H. (1996).** Peipsi Russians: Realities of Minority and Regional Policy. *Revue Baltique*, Vol.7, 96–110
- Henkel, R. (2005).** Geography of Religion – Rediscovering a Subdiscipline. *Hrvatski geografski glasnik*, Vol.67(1), University of Zagreb, 25 lk
- Ivakhiv, A. (2006).** Toward a Geography of “Religion”: Mapping the Distribution of an Unstable Signifier. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol.96(1),169–175
- Jürgenstein,T., Ruut, R & Friedenthal T.-E. (1999).** Kiriku ajalugu ja tänapäev. Tallinn, Kirjastus Koolibri, 190 lk
- Kultuuriministeerium. (2009).** Peipsiveere kultuuriprogramm 2009-2012. Tallinn
- Kurs, O., Berg, E. (1998).** Eesti etniline mosaiiksus. Tallinn, 63–70
- Levine, G.J. (1986).** On the Geography of Religion, Vol.11, 428–440
- Liiman, R. (2001).** Usklikkus muutuvast Eesti ühiskonnas. Tartu, Tartu Ülikooli Kirjastus, 175 lk
- Mihhailov, L. (2008).** Peipsimaa asulad. Tallinn, Kirjastus Absurdum Art, 256 lk
- Moora, A. (1964).** Peipsimaa etnilisest ajaloost. Tallinn, Eesti Kirjastus, 368 lk
- Morozova, N., Novikov, J. (2008).** Isevarki Peipsiveer. Eesti vanausuliste folkloorist ja pärimuskultuurist. Tartu, Kirjastus HUMA, 191 lk
- MTÜ Peipsikad. (2012).** Meie Mustvee. Põltsamaa, 288 lk
- Pae, T., Kaur, E., Sooväli-Sepping, H. (2010).** Landmarks of old Livonia – Church towers, their symbols and meaning. *Journal of Baltic Studies*, nr.4, 431–448
- Pae, T. (2014).** Mitmekesine Peipsimaa. *Eesti Loodus*, nr.5, 12–16
- Park, C. (2004).** Religion and geography. *Routledge Companion to The Study of Religion*. Peatükk 17, London.
- Petri, R. (1997).** Comparative religion and geography: Some remarks on the geography of religion and religious geography. *Temenos*, Vol.33, 37–49
- Plaat, J. (2011).** Vene vanausulised ja nende pühakojad Eestis 17.–21. sajandil. *ERMi aastaraamat 54*, 132–161
- Plaat, J. (2011).** Õigeusk ja õigeusu pühakojad Eestis 11.–19. sajandil. *Mäetagused*, nr 47, 7-38.
- Pommer, V. & Kuuse, K. (1993).** Mustvee 500. Lohkva, Kirjastus Greif. 75 lk
- Ponomarjova, G. & Šor, T. (2006).** Eesti vanausulised. Tartu, Kirjastus HUMA, 176 lk

Sopher, E.D. (1967). Geography of Religions. New York.

Stump, R. W. (1986). Patterns in the Survival of Catholic National Parishes, 1940-1980. *Journal of Cultural Geography*, Vol.7(1), 77–79

Тартуский университет Кафедра языка. (2004). Очерки по истории и культуре староверов Эстонии I. Тарту, Издательство Тартуского университета, 318 стр

Тартуский университет Отделение славянской филологии. (2012). Очерки по истории и культуре староверов Эстонии III. Тарту, Издательство Тартуского университета, 337 стр

Tohvri, E. (2004). Ehitusmeistrist arhitektiks G. F. W. Geist Tartu linnaruumi kujundajana 19. sajandi esimesel poolel. *Kunstiteaduslikke uurimusi 3–4*, 50–77

Interneti allikad

Crabtree, S; Pelham, B. (2009). What Alabamians and Iranians Have in Common. A global perspective on Americans' religiosity offers a few surprises.

[<http://www.gallup.com/poll/114211/Alabamians-Iranians-Common.aspx>] Viimati

külastatud: 29.04.2014

EELK. (2012). Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku tutvustus.

[<http://www.eelk.ee/ajalugu.php>] Viimati külastatud: 26.03.2014

Eesti Entsüklopeedia. (2013). Õigeusk.

[<http://entsyklopeedia.ee/artikkel/%C3%B5igeusk1>] Viimati külastatud: 24.03.2014

Jõgevamaa turismiinfo. (2014). EELK Kodavere Püha Mihkli Kirik.

[http://www.visitjogeva.com/vaatamisvaarsused/?active_filter=&firm=219]

Viimati külastatud: 25.03.2014

Kultuurimälestiste riiklik register. (2009). Nina õigeusu kirik 1827.a.

[<http://register.muinas.ee/?menuID=monument&action=view&id=7179>]

Viimati külastatud: 25.03.2014

Nuga, J. (2013). Religioossuse tüübid.

[<http://palamuse.edu.ee/web2/uploads/oppematerjalid/Jaan%20Nuga/2013->

[14/9T%20Religioossuse%20t%C3%BC%C3%BCbid.pdf](http://palamuse.edu.ee/web2/uploads/oppematerjalid/Jaan%20Nuga/2013-14/9T%20Religioossuse%20t%C3%BC%C3%BCbid.pdf)] Viimati külastatud: 16.04.2014

Peipsimaa Turism MTÜ. (2013). Peipsimaa kultuuripärand.

[<http://www.visitpeipsi.com/et/peipsimaa-peipsveere-kultuuriparand-vanausulised-rannakulad-tanavturud-laadad>] Viimati külastatud: 22.10.2013

Plaat, J. (2012). Vene vanausuliste suhetest õigeusu kiriku ja riigivõimuga Eestis.

[<http://reisiajakiri.gomailm.ee/vene-vanausuliste-suhetest-oigeusu-kiriku-ja-riigivoimuga-eestis/>] Viimati külastatud: 24.03.2014

Puhka Eestis Interneti kodulehekül. (2014). Religioon.

[<http://www.puhkaeestis.ee/et/ulevaade-eestist/eesti-kultuur/religioon-eestis>]

Viimati külastatud: 15.10.2013

Ringvee, R. (2011). Erinevad religioonid Eestis.

[http://www.oppekava.ee/images/9/9e/Yhiskonnaopetuse_aineraamat_Religioon_Eestis_R_Ringvee.pdf] Viimati külastatud: 20.10.2013

Statistikaamet (2014). Miks küsitakse loendusel selliseid küsimusi?

[<http://www.stat.ee/58555#usk>] Viimati külastatud: 15.04.2014

Tiit, E-M. (2013). Eesti elanike suhtumine usku.

[<http://www.eestikirik.ee/uploads/2013/09/Eesti-elanike-suhtumine-usku.pdf>]

Viimati külastatud: 20.10.2013

Suulised allikad:

Haamer, Eenok (EELK Mustvee koguduse õpetaja). Suuline intervjuu. Mustvee, 27. märts 2014

LISAD

Lisa 1. 2000. aasta rahvaloenduse usu küsimust sisaldav isikuankeet

(esikülj)

H	H																																	
<p>19. Millised on Teie viimase 12 kuu peamised elatusallikad? Märkida I veerus kõige olulisem elatusallikas, vajaduse korral II veerus tähtsusele teine elatusallikas</p> <table border="0"> <tr> <td style="text-align: center;">I</td> <td style="text-align: center;">II</td> <td></td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>palk, töötasu</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>ettevõtjatulu, tulu talupidamisest</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>omanditulu, sissetulekud kapitalilt (renditulud, dividendid, intressid)</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>pension</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>toetused, stipendiumid, abirahad</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>institutsiooni ülalpidamisel</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>teiste isikute ülalpidamisel</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>laenud, elatamine hoiustest, laekumised vara müügist</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>isiklik abimajapidamine</td> </tr> <tr> <td>☐</td> <td>☐</td> <td>muu allikas</td> </tr> </table>	I	II		☐	☐	palk, töötasu	☐	☐	ettevõtjatulu, tulu talupidamisest	☐	☐	omanditulu, sissetulekud kapitalilt (renditulud, dividendid, intressid)	☐	☐	pension	☐	☐	toetused, stipendiumid, abirahad	☐	☐	institutsiooni ülalpidamisel	☐	☐	teiste isikute ülalpidamisel	☐	☐	laenud, elatamine hoiustest, laekumised vara müügist	☐	☐	isiklik abimajapidamine	☐	☐	muu allikas	<p>Küsimustele 21 ja 22 vastab 10-aastane või vanem (30. märtsil 1990 või varem sündinud) isik</p> <p>21. Milline on Teie kõrgeim lõpetatud kutse- või erialaharidus?</p> <p>☐ ei oma kutse- ega erialast haridust</p> <p>☐ kutseharidus</p> <p>☐ kutseharidus koos põhihariduse omandamisega</p> <p>☐ kutseharidus koos keskhariduse omandamisega</p> <p>☐ kutsekeskharidus keskhariduse baasil</p> <p>☐ keskeri/tehnikumiharidus pärast põhiharidust</p> <p>☐ keskeri/tehnikumiharidus pärast keskharidust</p> <p>☐ kõrgharidus</p> <p>☐ magister</p> <p>☐ teaduste kandidaat/doktor</p> <p>22. Millise hariduse omandasite üldhariduskoolis? (või teist liiki õppeasutuses üldharidusliku õppekava raames)</p> <p>☐ keskharidus</p> <p>☐ põhiharidus (mittetäielik keskharidus)</p> <p>☐ algharidus</p> <p>☐ ei oma algharidust, kirjaoskaja</p> <p>☐ ei oma algharidust, kirjaoskamatut</p>
I	II																																	
☐	☐	palk, töötasu																																
☐	☐	ettevõtjatulu, tulu talupidamisest																																
☐	☐	omanditulu, sissetulekud kapitalilt (renditulud, dividendid, intressid)																																
☐	☐	pension																																
☐	☐	toetused, stipendiumid, abirahad																																
☐	☐	institutsiooni ülalpidamisel																																
☐	☐	teiste isikute ülalpidamisel																																
☐	☐	laenud, elatamine hoiustest, laekumised vara müügist																																
☐	☐	isiklik abimajapidamine																																
☐	☐	muu allikas																																
<p>Küsimusele 20 vastab 3-aastane või vanem (30. märtsil 1997 või varem sündinud) isik</p> <p>20. Kas õpite praegu üld-, kutse- või kõrgharidust andvas õppeasutuses? / Kas käite koolieelses lasteasutuses?</p> <p>☐ ei</p> <p>☐ koolieelses lasteasutuses</p> <p>☐ 1. – 6. klassis</p> <p>☐ 7. – 9. klassis</p> <p>☐ 10. – 12. klassis</p> <p>☐ kutseõppes</p> <p>☐ kutseõppes koos põhihariduse omandamisega</p> <p>☐ kutseõppes koos keskhariduse omandamisega</p> <p>☐ kutsekeskõppes põhihariduse baasil</p> <p>☐ kutsekeskõppes keskhariduse baasil</p> <p>☐ keskeriõppes pärast põhiharidust</p> <p>☐ keskeriõppes pärast keskharidust</p> <p>☐ kutsekõrgharidusõppes</p> <p>☐ diplomioõppes</p> <p>☐ bakalaureuseõppes</p> <p>☐ magistriõppes</p> <p>☐ doktoriõppes</p>	<p>Kõik järgmised küsimused esitatakse 15-aastasele või vanemale (30. märtsil 1985 või varem sündinud) isikule</p> <p>Küsimusele 23 vastamine on vabatahtlik</p> <p>23. Milline on Teie suhe religiooni (usku)?</p> <p>☐ kindlat usku tunnistav</p> <p>☐ usu suhtes ükskõikne</p> <p>☐ ateist</p> <p>☐ ei oska vastata</p> <p>☐ ei soovi vastata</p> <p>Kindlat usku tunnistava isiku puhul märkida usk:</p> <table border="0"> <tr> <td>☐ luterlus</td> <td>☐ nelipühilus</td> </tr> <tr> <td>☐ õigeusk</td> <td>☐ metodism</td> </tr> <tr> <td>☐ katoliiklus</td> <td>☐ adventism</td> </tr> <tr> <td>☐ baptism</td> <td>☐ islam</td> </tr> </table> <p><input type="text"/></p> <p><input type="text"/></p> <p style="text-align: center;">muu usk (kirjutada)</p>	☐ luterlus	☐ nelipühilus	☐ õigeusk	☐ metodism	☐ katoliiklus	☐ adventism	☐ baptism	☐ islam																									
☐ luterlus	☐ nelipühilus																																	
☐ õigeusk	☐ metodism																																	
☐ katoliiklus	☐ adventism																																	
☐ baptism	☐ islam																																	
H	H																																	

Lisa 2. 2011. aasta rahvaloenduseusu küsimust sisaldav isikuankeet

Mitte täita!

A15	Millise riigi kodanik Te olete?		
	1 Eesti 2 Venemaa 3 Muu (MÄRKIGE)..... 4 Määratlemata kodakondsusega (Eesti välismaalase passiga)		
A17	Mis rahvusest Te olete?		
	1 Eestlane 2 Venelane	3 Ukrainlane 4 Valgevenelane	5 Soomlane 6 Muu rahvus (MÄRKIGE).....
A19	Mis on Teie emakeel?		
	1 Eesti 2 Vene → A20	3 Ukraina → A20 4 Soome → A20	5 Inglise → A20 6 Muu keel (MÄRKIGE)..... → A20

KÜSIMUSED A19A JA A19B ESITATAKSE VÄHEMALT KOLMEAASTASE ISIKU KOHTA, KELLE EMAKEEL ON EESTI KEEL.

A19A	Kas Te oskate mõnda kohalikku keelekuju, murret või murrakut?		
	1 Jah 2 Ei → A20		
A19B	Palun nimetage see kohalik keelekuju, murre või murrak, mida Te oskate (kõige paremini).		
	1 Kihnu 2 Mulgi 3 Saare	4 Setu 5 Võru 6 Kodavere	7 Hiiu 8 Muu (MÄRKIGE).....

KÜSIMUSED A20 JA A20A ESITATAKSE VÄHEMALT KOLMEAASTASE ISIKU KOHTA.

A20	Kas Te oskate peale emakeele veel mõnda keelt?
	1 Jah 2 Ei → A21
A20A	Palun nimetage oskuse järjekorras need emakeelest erinevad keeled, mida Te oskate (alustage keelest, mida Te kõige paremini oskate).

KÜSIMUSED A21 JA A21A ESITATAKSE VÄHEMALT 15-AASTASE ISIKU KOHTA.

A21	Kas Te peate omaks mõnda usku (religiooni)?		
	1 Jah 2 Ei → A22 3 Ei soovi vastata → A22		
A21A	Palun nimetage usk (religioon).		
	1 Luterlus 2 Õigeusk 3 Muu (MÄRKIGE).....		

Järgmised küsimused puudutavad Teie elukohavahetusi.

A22 ik 12	<p>KÜSIMUS ESITATAKSE EESTIS SÖNDINU KOHTA (A13 = 1), KELLE PÕSIELUKOHT ON SAMAS LINNAS / VALLAS, KUS SÖNNIKOHT (VT A06A JA A13A).</p> <p>Kas Te olete elanud praeguses linnas / alevis / vallas pidevalt sündist saadik?</p> <p><i>NB! Pidevat elamist ei katkesta:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ ükski eemalolek, mis kestab alla 12 kuu; ▪ kodust eemal töötamine, kui enamik vabadest päevadest viibitakse oma leibkonna juures; ▪ eemalolek üldhariduskoolis (keskkoolis, gümnaasiumis, põhikoolis vms) või põhikoolijärgses kutseõppeasutuses õppimise tõttu; ▪ ajateenistuses viibimine ja sõjast osavõtt. <p><i>Pideva elamise katkestab õppimine elukohast eemal kõrgkoolis või keskkoolijärgses kutseõppeasutuses.</i></p> <p>1 Jah → A28 2 Ei</p>		
A22A	Mis aastal asusite praegusesse linna / alevisse / valda viimati elama?		
A22AB	Aasta [] [] [] []		

Lisa 3. Varnja vanausuliste palvemaja

Lisa 4. Kasepää vanausuliste palvemaja

Lisa 5. Suur-Kolkja vanausuliste palvemaja

Lisa 6. Väike-Kolkja vanausuliste palvemaja

Lisa 7. Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku Nina Jumalaema Kaitsmise kirik

Lisa 8. Alatskivi kirik

Lisa 9. Kallaste vanausuliste palvemaja

Lisa 10. Kodavere kirik

Lisa 11. Kükita vanausuliste palvemaja

Lisa 12. Raja vanausuliste kirik

Lisa 13. Püha Imetegija Nikolause Moskva patriarhaati Mustvee õigeusu kiriku

Lisa 14. Mustvee vanausuliste kirik

Lisa 15. EELK Mustvee koguduse kirik

Lisa 16. Mustvee Halastuse ja Püha Kolmainsuse Ainususe kirik

Lisa 17. Mustvee Betaania koguduse palvemaja

Lihtlitsents lõputöö elektrooniliseks avaldamiseks

Mina, Reili Tooming (sünnikuupäev: 23.12.1992)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Peipsiääre religioonigeograafia vene vanausuliste levikualal”

mille juhendaja on Taavi Pae

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **18.05.2014**